

# **A felvidéki és kárpátaljai egyetemes református egyház törvényalkotó munkája a két világháború között.**

## **A lévai és a pozsonyi zsinatok**

*Harsányi Béla*

### **Bevezető**

Az 1920-as években tartott pozsonyi és lévai zsinatok történetével igen keveset foglalkoztak még behatóan. Fritz Peyer-Müller doktori disszertációja sok tárgyi részletet tartalmaz, de igen gyakoriak benne a pontatlanságok és hibás forrásmegjelölések, ezért megbízhatósága sok ponton csorbát szenved.<sup>1</sup> Ráadásul e munka célkitűzéseinél fogva sem foglalkozhatott részletesen a zsinati törvényhozással. A téma feldolgozatlanságát többek közt talán a források meglehetősen hiányos voltára vezethetjük vissza. A lévai törvénykönyv nem áll rendelkezésünkre, a két zsinat közötti, kormánnyal folytatott egyeztető tárgyalásokról nagyon keveset tudunk, a pozsonyi zsinatot követő tárgyalásokról pedig szinte semmit. E tanulmányban igyekeztem mégis összeszedni a rendelkezésre álló adatokat, és azok alapján egy viszonylag pontos képet az olvasók elé tárni. A kutatás természetesen tovább folyik, és reménység szerint néhány év múlva még több részlettel egészíthetjük ki eddigi tudásunkat. Azt mindenesetre már ma is megállapíthatjuk, hogy a zsinati törvényhozó munka elvégzését leginkább a kormány sürgette és erőltette rá az egyházra, mégis ő volt az, aki e munkának legnagyobb kerékkötője és elgáncsolója lett, akinek köszönhetően a megalakított új törvénykönyv soha nem lépett életbe. A tanulmányból kiderül, hogy melyek voltak azok a fő ütközőpontok, érzékeny területek, amelyeken az állam és az egyház kapcsolata végül is elcsúszott, és hogy hogyan próbált meg a zsinat nagyon okosan lavírozni és egyensúlyt tartani a kormányelvárások, valamint az egyházi autonómia és a nemzeti érdekek védelme között. A másik fél hamis, ígérető, kétszínű politikája miatt azonban a célt nem érthették el. Munkájuk azonban talán mégsem volt hiábavaló.

### **1. A zsinat megalakulásának előkészületei**

A küzdelem valamikor akkor kezdődött, amikor Czinke István, a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület akkor még csak helyettes püspöke értesült az állami hatóságoktól azokról a feltételekről, amikhez azok a lelkeseknek és gyülekezeteknek járó államsegélyek kiutalását kötötték, tudniillik, hogy meg kell alakítaniuk az önálló, magyarországitól független szlovenszkói református egyházat.<sup>2</sup> Ennek érdekében tehát Czinke összehívta a Tiszáninneri Református Egyházkerület Szlovenszkóba szakadt

---

<sup>1</sup> PEYER-MÜLLER, FRITZ: A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre. Ford.: Ruzshty Gyuláné. Bp., 1994. (Nemzetközi teológiai könyv.)

<sup>2</sup> Stunda István levelei Czinke Istvánhoz, 1920. augusztus 16.; szeptember 27. – Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (továbbiakban: TtREL.), I. 27. b. 8. (= Oklevelek, ajándékok, letétek. Kéziratok, tanulmányok, jegyzetek.)

gyülekezeteinek és egyházmegyéinek képviselőit 1920. december 21-re Kassára, ahol kimondták az egyházkerület megalakítását.<sup>3</sup> 1921. január 28-án aztán hasonló módon megalakult a Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület is Patay Károly barsi esperes vezetésével Komáromban.<sup>4</sup> Végül a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlése 1922. október 31-én mondta ki az egyházkerület megalakítását.<sup>5</sup>

A sikeres kerületalapítást követően Czinke újra levélben igényelte Szlovenszkó teljhatalmú miniszterétől a lelkésznyugdíjak, özvegyi- és árvajuttatások kifizetését, a gyülekezetek állami támogatását, illetve sürgette, hogy a lelkészek a hűségesküt a zsupáni hivatalokban mielőbb letehessék. Erre a kérésre az a válasz érkezett, hogy a miniszter új feltételekhez kötötte mind ezen kérések teljesítését, többek között ahhoz, hogy a református egyház hozza létre az egyetemes konventet, valamint alkosson új zsinati törvényeket.<sup>6</sup> A szlovenszkói két egyházkerület elnöksége 1921. július 3-án tartotta első konventi ülését Rimaszombatban, melyen a zsinat helyét Lévára, idejét pedig 1921. október 9-re tűzték ki. Erre azonban többek közt a kárpátaljai egyházkerületi szervezkedés lassúsága miatt ekkor még nem kerülhetett sor. Ugyanakkor a zsinatra való előkészületek nem szűntek meg. A magyarországi zsinat által megalkotott és 1907-ben életbe léptetett törvénykönyv egyes törvénycikkei revíziójának munkáját már az első konventi ülés alkalmával kiosztották a tagok között. Az I. és az V. törvénycikket dr. Finkey Ferencre, a II. törvénycikket Patay Károlyra, a III., IV. és VII. törvénycikket Idrányi Barnára, a VI. törvénycikket pedig Péter Mihályra bízta.<sup>7</sup> Ezt a munkát folytatták 1922. május 17–18-án a Pozsonyban tartott konventen. Létrehozták a konvent bizottságait, konkrétan a belmissziói bizottságot, az énekügyi bizottságot és a zsinati előkészítő bizottságot, a tanügyi pedig egy előadót, Sörös Bélát bízták meg. Az időközben kidolgozott törvényjavaslatokat a konvent leküldte az egyházkerületekhez és egyházmegyékhöz javaslattétel céljából. Elfogadták a köztársasági elnökhöz írt zsinattartási kérelem szövegét, melyben kéri, hogy a ruszinszkói és szlovenszkói egyházak közös zsinatot tarthassanak, amit 1922. október 8-ára tűztek ki Lévára.<sup>8</sup> A különböző akadályozó tényezők miatt azonban ez is megghiúsult. Először is zsinattartásra az államtól sem engedély sem költség nem érkezett, másodsor a ruszinszkóiak még mindig nem fejezték be az egyházkerületi szervezkedést, harmadszor pedig az egyes törvényjavaslatok sem voltak még megfelelőképpen előkészítve.

<sup>3</sup> A Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve (továbbiakban: SzTREK. Jkv.), 1920. december 21., 7. sz.

<sup>4</sup> CSOMÁR ZOLTÁN: Csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar Református Keresztény Egyház húszéves története. (1918–1938) Ungvár, 1940. 15. p.

<sup>5</sup> A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1922. október 31. 3. sz. – TtREL. I. 27. b. 8.

<sup>6</sup> Stunda István levele Czinke Istvánhoz, 1921. január 17. – TtREL. I. 27. b. 8.; Simkovic János levele a szlovenszkói református egyház püspökségi adminisztrátor urainak, 1921. március 31. – A Tiszáninneri Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: TiREL.), PF-50.

<sup>7</sup> A Szlovenszkói Református Egyetemes Egyház Konventjének jegyzőkönyve (továbbiakban: SzREEK. Jkv.), 1921. július 3., 3–5. sz.

<sup>8</sup> SzREEK. Jkv., 1922. május 17–18., 10., 14., 32. sz.

A végső lökést 1923 januárjában kapta az egyház a zsinattartás mielőbbi megvalósítására, amikor is a kormány kijelentette, hogy ha 1923. június végéig nem alkotják meg az új viszonyokhoz igazított törvényeket, úgy sem államsegélyre, sem törvényes autonómiára nem számíthatnak az állam részéről.<sup>9</sup> Ezután jutott odáig az ügy, hogy az egyetemes konvent az 1923. április 25–26-i losonci ülésén kitűzte a zsinat végleges helyét és idejét 1923. június 17-re Lévára, és kérvényt fogalmaztak meg annak megtartásáért a köztársasági elnökhöz. Kimondták továbbá, hogy mivel a kormány semmiféle zsinattartási költséget nem utalt ki, ezért az egyes egyházkerületek képviselőik utazását és költségeit kötelesek fedezni, a zsinattartás közben felmerült közös költségeket pedig a három egyházkerület között arányosan fogják elosztani. Elfogadták a zsinat tanácskozási szabályzatát és ügyrendjét, melyet a zsinathoz terjesztettek fel. Jóváhagyták a zsinat-előkészítő bizottságnak VIII törvénycikkéből álló törvényjavaslatát, melyet szétküldeni rendelték a zsinat tagjainak.<sup>10</sup>

Az egyházkerületek és a konvent a zsinati munka céljának meghatározásakor mindvégig igyekeztek a realitás talaján állva, a rendelkezésre álló igen szűkös anyagi keretek és igen rövid idő tudatában, csak a legszükségesebbekre koncentrálni. A konvent már 1921 júliusában kinyilvánította, hogy az összehívandó zsinatnak nem lehet célja egy teljességgel új törvénykönyv megalkotása, hanem csak az eddig használt törvénykönyvnek az új viszonyokhoz való igazítása.<sup>11</sup> Még pontosabban fogalmaz a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, amely szerint a zsinati munka két részből fog állni: egyrészt azon módosításokból, amelyeket az új államalakulat és az ezzel járó új viszonyok megkövetelnek, ezek az úgynevezett lojális módosítások, másrészt a tizenöt éves gyakorlat során tapasztalt hézagok és hiányok kijavításából, az úgynevezett újításokból.<sup>12</sup>

## 2. A lévai zsinat

A lévai zsinat tagjai voltak hivatalból a három egyházkerület püspökei és főgondnokai, az egyházközségek választott tisztségviselői és minden egyházkerületből 1-1 tanító képviselő. A dunáninneri és a kárpátaljai egyházkerületek 4 lelkészi és 4 világi, a tiszáninneri egyházkerület pedig 7 lelkészi és 7 világi választott zsinati tisztségviselőt delegált. Összesen tehát a zsinat 39 tagból állt.<sup>13</sup> Nem maradt sajnós ránk a lévai zsinat munkálatait megörökítő végleges törvénykönyv, csupán az ülések jegyzőkönyvei, illetve az egyház hivatalos hetilapjának, a *Református Egyház és Iskolának* a zsinati munkát bemutató tudósításai. Közvetett forrásként említhetjük az 1928-as pozsonyi zsinat ránk maradt törvénykönyvét, amelyről tudjuk, hogy a lévai törvénykönyv volt az alapja, bár azt a csehszlovák kormány igényeinek kielégítésére több helyen át kellett dolgozni.

<sup>9</sup> Czinke István levele Biki Ferenchez, 1923. január 29. – TtREL. I. 27. b. 8.

<sup>10</sup> SzREEK. Jkv., 1923. április 25–26., 7–8., 10–11. sz.

<sup>11</sup> SzREEK. Jkv., 1921. július 3., 5. sz.

<sup>12</sup> SzTREK. Jkv. 1922. szeptember 10–11., 41. sz.

<sup>13</sup> A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház Zsinatának jegyzőkönyve (továbbiakban: SzKEREZs. Jkv.), 1923. július 17–25., 3–4. sz.

A jegyzőkönyvből megtudhatjuk, hogy a zsinat június 17-én 10 órakor ünnepi istentisztelettel kezdődött, majd ezt követte az alakuló ülés. Ennek tárgya a zsinatot engedélyező kormányleirat felolvasása és a megbízólevelek benyújtása volt. Köszöntötte az összeült zsinatot dr. Slavik György küldött kormánybiztos, és több történelmi egyház képviselője.<sup>14</sup>

A második ülésen megvizsgálták a megbízóleveleket, majd megválasztották a zsinat elnökségét Czinke István és Lukács Géza személyében. Alelnökök lettek Bertók Béla kárpátaljai püspök és Szilassy Béla dunáninneni főgondnok. Jegyzőkké választották Péter Mihályt, Sörös Bélát, Tornallyay Zoltánt és Komáromy Zoltánt. Ezen az ülésen felszínre került egy kis jogi nézetkülönbség is az egyház és a kormány között a legfőbb felügyeleti jog gyakorlását illetően. Midőn ugyanis Czinke javasolta, hogy a zsinat üdvözlő táviratot küldjön a köztársaság elnökéhez, megjegyezte, hogy fájjalja, hogy a zsinattartási engedélyt nem az elnöktől, hanem a kormánytól kapták meg. Erre válaszul Slavik György, szót kapva, kijelentette, hogy a Csehszlovák Köztársaság törvényei szerint a zsinat engedélyezése, és a zsinati törvények elfogadása is, nem az elnök, hanem a kormány jogkörébe tartozik. A kormányznak ezt az álláspontját Czinke annyiban kritizálta, hogy az egyház jogai és autonómiája így gyakorlatilag állandó függésbe kerül az ország éppen aktuális politikai széljárásától, és az esetleges változások alkalmával veszélybe kerülhetnek az egyház alapvető érdekei.

Slavik felolvasta a kormány zsinathoz intézett nyilatkozatát, melyben azokat az elveket és szempontokat foglalták össze, amelyeknek a zsinati törvényhozás során való figyelembevétele – mint mondta – bizonyára megkönnyíti majd a kormány számára a megalkotott törvények elfogadását. Ezek között volt, hogy a Csehszlovákia területén élő református egyház teljesen független legyen minden hasonló vagy azonos vallású külföldi felekezettől. A meghozandó törvényeknek ezen kívül hangsúlyt kell fektetnie a szlovák hívek egyenlő jogaira és szlovák képviselő biztosítására az egyházigazgatás minden fokán. Ennek garanciáját, mondta Slavik, a kormány egy szlovák egyházmegye létrehozásában látná. Elhangzott továbbá, hogy a lelkész- és tanítóképzésben az egyház szakadjon el a külföldi intézményektől, és Csehszlovákia területén hozza létre felső iskoláit.

A nyilatkozat meghallgatása után az elnökség bemutatta a zsinati ügyrend menetét és a tárgysorozatát. A zsinat ezután megválasztotta a bizottságokat: az Egyházalkotmányi Bizottságot, a Lelkészválasztás-ügyi Bizottságot, az Adóügyi Bizottságot, a Törvénykezési Bizottságot, a Nyugdíjügyi Bizottságot, az Iskolaügyi Bizottságot, az Énekeskönyvügyi Bizottságot és az Egyházépítő Bizottságot. Megállapították továbbá, hogy az ülések végén egy Egyeztető Bizottság megválasztására lesz még szükség, mely a meghozott törvények szövegét fogja összeegyeztetni. Az elnökség javaslatára a bizottságok között a következőképpen osztották be a törvénycikkeket: I. tc. – Alkotmányügyi Bizottság, II. tc. – Lelkészválasztás-ügyi Bizottság, III. tc. – Adóügyi Bizottság, IV. tc. – Adóügyi Bizottság, V. tc. – Törvénykezési Bizottság, VI. tc. – Iskolaügyi Bizottság, VII. tc. – Nyugdíjügyi Bizottság, VIII. tc. – Egyházépítő Bizottság.<sup>15</sup> A bizottságok üléseiről és munkálatairól sajnálatos módon egelőre nem került elő semmilyen jegyzőkönyv vagy

<sup>14</sup> Uo. 1., 3–5. sz.

<sup>15</sup> Uo. 8., 10., 16–17., 22., 26. sz.

feljegyzés. Bertók Béla kárpátaljai püspöknek Péter Mihály zsinati jegyzőhöz írott leveléből kiindulva, félő, hogy ilyenek sok bizottságban nem is készültek, hanem több bizottsági előadó, az idő szűkösségére való tekintettel, csak a zsinat-előkészítő bizottság által szerkesztett, és a zsinati tagokhoz előre eljuttatott egyes törvényjavaslatok nyomtatott szövegére vezette fel a módosítási javaslatokat. Így, ha készültek is jegyzőkönyvek, azok csak utólag, Bertók javaslatát követve, az egyes bizottsági előadók visszaemlékezései alapján íródtak meg, és bizonyára igen elnagyoltak.<sup>16</sup>

A törvénycikkek tulajdonképpeni megalkotásának és elfogadásának munkáját a legpontosabban a *Református Egyház és Iskola* számaiból rekonstruálhatjuk. Először is a teljesen új, az 1904-ben megnyílt II. budapesti zsinat által alkotott törvénykönyvből hiányzó törvénycikk, a VIII., melynek címe: az egyház belső építéséről, teljes terjedelmében megtalálható az újság hasábjain, mint tervezet. A négy számon végigvonuló folytatásos sorozat második része sajnos hiányzik, de a meglévők alapján is könnyen megállapítható, hogy az itteni szöveg a későbbi pozsonyi zsinat törvénykönyvének szövegével, a kisebb eltéréseket nem számítva, lényegében azonos. A különbség annyi az újságban közölt tervezet és a pozsonyi zsinat törvénykönyve között, hogy az előbbiben egy rövid liturgiai rész is található, amennyiben vázlatosan felsorolja az egyes istentiszteleti alkalmak alkotóelemeit, míg ez az utóbbiból hiányzik, és csak annyit olvasunk, hogy erről a kérdésről az egyetemes konvent fog ágendát kibocsátani. Valószínűleg ezt a változtatást a tervezethez képest már a lévai zsinaton is megajtották. A VIII. törvénycikkéről megtudjuk egyébként azt is, hogy Sörös Béla tollából származik.<sup>17</sup> A június 25-ei 5. ülésen foglalkozott vele a zsinat. Kimondta a család-könyvek bevezetését, a gyermekek lelkigondozásának gyakorlatát. A konfirmáció időpontjára nézve elrendelte, hogy a gyermek be kell, hogy töltsen előbb 14. életévét. Elrendelte a gyülekezetekben különböző hitéleti egyesületek szervezését, a lelkész által választott tagokból álló „evangéliumi közösségek” megszervezését, mint gyülekezeti testületeket, amelyek a lelkész missziói munkatársi közösségeként tevékenykednek. Fontos intézkedése volt a gyülekezeti egyházfegyelem gyakorlásának hangsúlyozása is. Ennek fokozatait a lelkész és a presbitérium jogkörébe utalta. Kimondta az úrvacsorától való eltiltás és a gyülekezetből bizonyos ideig való kizárás lehetőségét is. A törvény minden egyházmegyében és egyházkerületben felállítani rendelte ezen kívül a lelkésztestületeket.<sup>18</sup>

A lelkészi nyugdíjintézetéről szóló VII. törvénycikk, amit az 1904-ben megnyílt zsinat törvénykönyvéhez képest teljesen átírtak, szintén megtalálható a *Református Egyház és Iskola*ban javaslatként Czinke István által ismertetve.<sup>19</sup> A mindössze 7 paragrafusból álló, tehát igencsak elnagyolt

<sup>16</sup> Bertók Béla levele Péter Mihályhoz, 1923. július 14. TtREL. I. 22. a. 1. (= Kárpátaljai egyházkerület iratai. Igazgatási iratok.)

<sup>17</sup> Események – Feljegyzések. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. április 29. 66–67. p.

<sup>18</sup> SÖRÖS BÉLA: VIII. törvénycikk az egyház belső építéséről. I–III. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. május 13. 73–75. p.; 1923. május 27. 82. p.; 1923. június 3. 85–86. p.; TtREL. PF-48. (= Református kánonok.)

<sup>19</sup> CZINKE ISTVÁN: Törvényjavaslat az egyetemes ref. lelkészi nyugdíjintézetéről. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. május 27. 82–83. p. (továbbiakban: CZINKE, 1923.)

törvény végleges szövegét azonban nem ismerhetjük, hiszen a zsinati jegyzőkönyv arról számol be, hogy a bizottság által beterjesztett első változatot, tehát valószínűleg az újságban megjelent szöveget, a zsinat teljes átdolgozásra visszaadta.<sup>20</sup> Ezt a törvénycikket ráadásul a pozsonyi zsinat törvénykönyvével sem tudjuk összehasonlítani, hiszen abból már teljességgel hiányzott ez a szakasz. A nyugdíjügyet ugyanis erre az időre az állami kongruatörvény rendezte oly módon, hogy az 1926. január 1-én szolgálatban álló lelkészeknek nyugdíjat, hátramaradott családtagjaiknak pedig ellátást biztosított.<sup>21</sup> A *Református Egyház és Iskolában* az áll, hogy a törvény kimondja: a szlovenszkói és ruszinszkói református gyülekezetek kiválnak a magyarországi református lelkészi nyugdíjintézetből, és önállóan hoznak létre hasonló intézményt. Ennek feladata, hogy a szabályrendeletileg megállapítandó korhatár elérésekor, vagy szükség esetén hamarabb, nyugdíjat folyósítson a lelkészeknek, haláluk esetén pedig özvegyeiknek és árváiknak ellátási díjat. Megállapítja, hogy a nyugdíjintézetnek kötelezően tagja a szlovenszkói és ruszinszkói egyházkerületek kebelében rendszeresített állomáson működő minden lelkész, püspöki titkár, vallástanító és kántor. Ez utóbbi kettő azonban csak abban az esetben, ha az állami nyugdíjrendszerbe nem nyertek felvételt. A nyugdíjintézet fenntartásához a nyugdíjra jogosult állomásokkal bíró gyülekezetek és az intézeti tagok járulnak hozzá. Ezenkívül a fenntartó, az egyetemes református egyház, igényt tart a csehszlovák köztársaság költségvetésben biztosított évenkénti segélyezésére. A nyugdíjintézet szervezeti kérdéseit a törvény a konventre bízta, melynek 1924. január 1-jén érvénybe kell lépnie. A törvény cikk kurtaságát Czinke a következő érvekkel magyarázza: a nyugdíjintézet egy folytonosan fejlődő intézmény, nehézkes megkötöttség lenne a nyugdíjintézet szervezetét zsinati törvénybe foglalni, mert a szükséges változtatásokat aztán csak újabb zsinat összehívásával lehetne megtenni. Ezért célszerűbb a nyugdíjintézet szervezetét szabályrendeletileg megalkotni, s ezzel az egyetemes konventet megbízni.<sup>22</sup> Az újságnak egy korábbi számából megtudjuk azt is, hogy a konvent a nyugdíjintézet szervezetéről szóló szabályrendeletet már el is készítette erre az időre Gyürky Pál rimaszombati evangélikus lelkésszel, és ezt is a zsinat elé terjesztette, a nyugdíjintézet igazgatójává pedig már 1923 áprilisában Idrányi Barna esperest választotta meg.<sup>23</sup> Magát a szabályzatot az egyetemes konvent 1924. január 8-ai jegyzőkönyvének mellékletében teljes terjedelmében megtaláljuk. Ez megállapítja, hogy a szlovenszkói és kárpátaljai református lelkészek kikebelezetnek a magyar református nyugdíjintézetből, és átvétnak az új egyetemes nyugdíjintézetbe. Bejelenti egyben, hogy az új nyugdíjintézet igényt tart a magyarországi református nyugdíjintézettel való arányos vagyonmegosztásra. Részletesen tárgyalja ezután a szabályzat a tagság, és a tagsági felvétel kérdését, a szolgálati idő beszámítását, a nyugdíjazásnál követendő

<sup>20</sup> SzKEREZs. Jkv., 1923. július 17–25., 36. sz.

<sup>21</sup> SzKEREZs. Jkv., 1928. január 24–28., 38. sz.

<sup>22</sup> CZINKE, 1923.

<sup>23</sup> Események – Feljegyzések. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. május 6. 71–72. p.

eljárást, az özvegyi és árva ellátási díjakat, a járulékok mértékét, a nyugdíj-intézet felépítését.<sup>24</sup>

A lelkészválasztásról szóló II. törvénycikkkel kapcsolatban szintén találunk egy újságcikket a *Református Egyház és Iskolában*, amelyben egy bizonyos Sziliczei László teszi meg javaslatait. Véleménye szerint nagy hiányossága az eddig hatályban lévő törvénycikknek, hogy a lelkészcsere lehetőségét csak az illetékes két presbitérium jóváhagyásához köti, holott fontosnak tartaná, hogy azokban az esetekben, melyekben a lelkész és a gyülekezet kapcsolata végképp súlyosan megromlott, az egyházi főhatóság saját jogkörén belül is intézkedhessen. Sziliczei kifejti, hogy véleménye szerint kétféle álláscsere-re kellene lehetőséget adni a törvényben. Egyrészt, ha két lelkész egymással erről megegyezik, másrészt, ha az egyházi közérdek ezt így kívánja. Ez utóbbi cserét az illetékes egyházmegyei bíróságnak kellene kimondania valamely lelkész, gyülekezet vagy egyházmegyei közgyűlés kívánságára.<sup>25</sup> Ahogy a *Református Egyház és Iskola* egy másik lapszámából kitér, a javaslatot végül olyan formában fogadták el, hogy a lelkészek közötti álláscsere-t vagy az érintett lelkészek és presbitériumok közmegegyezéssel kérhetik, vagy az egyházmegyei közgyűlés mondhatja ki, ha azt a gyülekezetek érdekében állónak tartja. Ha a cserét kívánó egyház-községek különböző egyházkerülethez tartoznak, akkor ez esetben persze szükséges mindkét kerület elnökségének a beleegyezése is.<sup>26</sup>

Az egyházalkotmányról és szervezetről szóló I. törvénycikkről szintén több mindent megtudunk a hivatalos egyházi lapból. Ezen a törvényen csupán kisebb módosításokat végeztek. Ilyen például, hogy a lelkészi állást fenntartani nem képes egyházak, a lelkészi állás megüresedése esetén kérhetik leányegyházközséggé való minősítésüket. Ha a gyülekezetben a presbitérium sem választható meg, az egyházközséget gyakorlatilag megszüntetnek nyilvánítják, és vagyonának 25%-a az egyetemes református egyházi közalapba, 60%-a az egyházmegyei missziói pénztárba folyik be. A fennmaradó 15% évenként tőkésítendő. Fontos változás, hogy a felsőbb egyházi és világi hatóságok minden egyházközséggel a saját nyelvükön kell hogy érintkezzenek. A 22. § kimondta azt is, hogy azon egyházközségekben, amelyekben a választói joggal bíró egyháztagok egyharmada kifejezi, hogy az eddigi hivatalos egyházi nyelvtől eltérő, más nyelvet kíván egyházközségi nyelv gyanánt használni, a presbitérium köteles a beadvány beérkezésétől számított 30 nap alatt e tárgyban közgyűlést tartani, mely titkos szavazattal hozza meg döntését. A közgyűlésen azonban a választásra jogosultak legalább kétharmadának jelen kell lenni. Megszünteti a törvény a presbitériumban a sorsolós rendszert, és kimondja, hogy a presbitériumot ezután egységesen 12 évre választják. Az egyházszervezetről szóló törvény keretében tárgyalta meg a zsinat a ruszinszkói ungi gyülekezetek vitás státuszát is. Ennek során törvényként kimondták, hogy a régi tiszáninneni egyházkerület Szlovenszkóhoz tartozó gyülekezetei a szlovenszkói tiszáninneni egy-

<sup>24</sup> A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Egyház Konventjének jegyzőkönyve (továbbiakban: SzKREEK. Jkv.), 1924. január 8., 19. sz.

<sup>25</sup> SZILICZEI LÁSZLÓ: Lelkészválasztási törvényünk egy hiánya. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. június 10. 89–90. p.

<sup>26</sup> ISAÁK IMRE: Zsinatunk törvényhozási munkálatai. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. július 8. 107–108. p.

házkerülethez tartoznak, a régi tiszántúli és tiszáninneni egyházkerületek Ruszinsztkóhoz tartozó gyülekezetei pedig a kárpátaljai egyházkerülethez tartoznak.<sup>27</sup>

Találunk még információkat a *Református Egyház és Iskola*ban a III., az egyházi adózásról szóló törvénycikk változásaival kapcsolatban is. Lényeges módosítás történt azáltal, hogy a külbirtokos egyháztag annak az egyházi adónak, amely reá földbirtoka után, üzlete vagy egyéb hasznot hajtó foglalkozására kirótt állami egyenesadója alapján kivethető, 50%-át a külbirtokát vagy telepét magában foglaló politikai községben lévő egyházközségben, másik 50%-át a lakóhelye egyházközségében tartozik fizetni.

A 6. ülésen foglalkozott a zsinat a köznevelési és közoktatási szervezet-ről szóló VI. törvénycikkkel. Ebben változásként a tanítók alkalmazására nézve kimondták, hogy akik nem a református egyház tanítóképesítő bizottságaitól, hanem más, de minden esetben magyar tanítási nyelvű nyilvános tanítóképző intézettől nyertek oklevelet, azok kötelesek az egyetemes konvent által kibocsátott tanterv alapján vallástanból, zenéből és egyházi énekből vizsgát tenni.<sup>28</sup>

Meg kell még említenünk a IX. törvénycikket, amelyet szintén teljesen új munkálatként hozott létre a lévai zsinat, és ami a református egyházi törvénynek a Podkarpatska Rus területén való végrehajtásáról szólt. A törvénycikk mindössze 2 paragrafusból állt, melyek közül az első azt mondta ki, hogy a református egyház törvényeit Kárpátalján a terület autonóm jogaira és törvényeire figyelemmel, azokkal összhangban fogják alkalmazni. A 2. § pedig megadta a jogot a Kárpátaljai Református Egyházkerületnek, hogy az egyházi törvénykönyvet Kárpátalja autonóm törvényeinek megfelelően revízió alá vegye, illetve akár önálló egyetemes egyházzá szerveződhessen.<sup>29</sup>

Sajnos, amíg elő nem kerül a lévai zsinaton megalkotott törvénykönyv, addig sokkal több konkrétumot nehezen tudunk kihámozni a rendelkezésre álló forrásokból, és így minden további eredmény csak kétes feltételezésekre és következtetésekre alapozható. További forrásokként kezelhetők a lévai és a pozsonyi zsinatok közötti időszakban többször összeülő állam-egyházközi bizottság jegyzőkönyvei, melyekben megtalálhatjuk, mely paragrafusokat és miképpen módosítottak a pozsonyi zsinaton a kormány kívánságára. A gond ezzel is az, hogy sajnos egyelőre nem került elő minden állam-egyházközi bizottsági jegyzőkönyv, és így biztos következtetéseket sem tudunk levonni a meglévők alapján.

Egy másik kevésbé megbízható lehetőség a lévai zsinat törvénykönyvének rekonstruálására az, hogy ismerve az 1928-as pozsonyi zsinat törvénykönyvét, összehasonlíthatjuk azt az 1907-essel. Mivel a pozsonyi zsinatot szinte kizárólag csupán az állam kedvéért kellett összehívni, hogy ott az általuk fontosnak tartott, fentebb lojális módosításoknak nevezett változásokat elfogadják, ezért valószínű, hogy az úgynevezett újítások, azaz min-

<sup>27</sup> Uő: Zsinatunk törvényhozási munkálatai. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. július 1. 103–105. p.

<sup>28</sup> Uő: Zsinatunk törvényhozási munkálatai. In: *Református Egyház és Iskola*, 1923. július 8. 107–108. p.

<sup>29</sup> Törvénycikk. – TtREL. I. 22. a. 1.



den más, az állam szempontjából semleges változás az 1907-es zsinati törvényekhez képest a lévai zsinat terméke.

Az I. törvénycikkben ilyen például, hogy kiegészítést találunk arra nézve, kik jogosultak a presbitérium határozata elleni fellebbezésre, ami az 1907-es törvénykönyvből teljességgel hiányzik.<sup>30</sup> Az egyetemes konvent összetételét is megváltoztatták, amennyiben minden egyházkerületből egyenlő számban négy személyt, és nem az egyházkerületek nagyságához mérten küldtek képviselőket.<sup>31</sup> A konvent feladatai közé a lévai zsinat fontosnak tartotta felvenni a Magyarországi Református Egyházzal fennálló függő kérdések intézését.<sup>32</sup> Változtak a zsinati tagság feltételei és a zsinat összetétele is. Nem kell többé legalább teljes gimnáziumi vagy annak megfelelő végzettség, hogy valaki zsinati tag lehessen,<sup>33</sup> elegendővé vált, ha legalább egy éve presbiter vagy egyházi intézmény tisztviselője.<sup>34</sup> Ezenkívül a konventhez hasonlóan, itt sem az egyházkerületek nagyságához mérten, hanem egységesen tízben határozták meg az egyházkerületek presbitériumi által választandó zsinati tagok számát. Megváltozott továbbá a zsinati képviselők megválasztásának módja is annyiban, hogy míg addig minden egyházkerület szabadon eldönthette, milyen választási módot alkalmaz,<sup>35</sup> addig a lévai zsinat a listás szavazást tette kötelezővé.<sup>36</sup> Az 1907-es törvénykönyvből teljesen hiányzik a református egyháztagság ismérve. A lévai zsinat ezt a mulasztást is pótolta.<sup>37</sup> Eszerint református, aki református szülőktől származik és meg van keresztelve, vagy aki az állam idevonatkozó törvényeinek keretében református hitoktatásban részesült és konfirmált. A zsinat bizonyára a belmisszió és az egyházfegyelem gyakorlásának nyomatékosságát céljából kibővítette a presbiterok és az egyháztagok köteleseiről szóló paragrafusokat. Eszerint mindkét csoport köteles támogatni a lelkészt a hitépítés szolgálatában, és köteles tőle telhetően mindent megtenni az egyházfegyelem érvényesítéséért.<sup>38</sup> Több felsőbb egyházi tisztség, amit addig élethossziglan lehetett betölteni, az általános egyházi választások alkalmával tízévenként kötelezően lett választandó. Ilyen tisztségek: egyházmegyei ügyész, egyházkerületi tanácsbírák, egyházmegyei gondnok, esperes, egyházkerületi jegyzők.<sup>39</sup>

A II. törvénycikkben a lelkészválasztással kapcsolatban a lévai zsinat törvénybe foglalta, hogy milyen külső ismérveknek kell megfelelnie az egyházközségi szavazólapnak a visszaélések elkerülése végett.<sup>40</sup> Könnyebben teljesíthető feltételekhez szabta a missziói egyházközségek számára a lelkészválasztás jogának gyakorlását, amennyiben az egyháztagok törvény

<sup>30</sup> TIREL. PF-48. I. tc. 45. §.

<sup>31</sup> Uo. 70. §.

<sup>32</sup> Uo. 75. §.

<sup>33</sup> Egyházi törvények a Magyarországi Református Egyházban, Debrecen, 1907. (továbbiakban: Egyházi törvények, 1907.) I. tc. 82. §.

<sup>34</sup> TIREL. PF-48. I. tc. 82. §.

<sup>35</sup> Egyházi törvények, 1907. I. tc. 83–84. §.

<sup>36</sup> TIREL. PF-48. I. tc. 84. §.

<sup>37</sup> Uo. 105. §.

<sup>38</sup> Uo. 109., 121. §§.

<sup>39</sup> Uo. 151., 154., 159., 162., 171., 175. §§.

<sup>40</sup> TIREL. PF-48. II. tc. 28. §.

szerinti megadóztatását és az egyházfenntartás költségei 50%-ának fedezését kérte.<sup>41</sup>

A III. törvénycikkben újítás, hogy a presbitériumoknak az egyházmegyei közgyűlés által elfogadandó szabályrendeletet kell alkotniuk az adókulcs évenkénti megállapítására, illetve, hogy az egyetemes adóalapból részesülő egyházközségeknek a 13. §-ban határozták meg a személyi adó minimális mértékét.<sup>42</sup> Megengedi a törvény a vagyoni adó kivetését is, azonban csak a családfőre nézve, az ő neve alatt könyvelve a családtagok vagyona utáni adót is. A családtagok után azonban csak személyi adó vehető ki. Külön foglalkozik a lévai kánon azokkal a vegyes házasságban élő református nőekkel, akiknek elkülönített vagyonuk nincs. Kimondja, hogy számukra a presbitérium méltányos, férjük anyagi helyzetére tekintettel levő személyi adót kell megállapítson. Özvegyé válásuk esetén azonban a személyi adó mellett vagyonadót is fizetniük kell a férjüktől rájuk maradt vagyon után.<sup>43</sup> A III. törvénycikk is foglalkozott a Szlovenszói és Kárpátaljai Református Egyháznak a Magyar Református Egyházzal való rendezetlen anyagi viszonyaival. A zsinat elrendelte, hogy a Magyarországi Református Egyházzal való elszámolás folytán az egyetemes adóalapból, valamint az államsegélyből az egyetemes konvent kezelése alatt adóalapot hoz létre, melynek rendeltetése a csekély vagyonú egyházközségek segítése lesz.<sup>44</sup>

A IV. törvénycikkben a közalap feladatkörét kibővítették az egyházmegyei és egyházkerületi pénztárak ideiglenes segélyezésével, közép- és felsőfokú nevelőintézetek felállításával és hitépítő irodalom terjesztésével.<sup>45</sup> Megváltozott a közalap évi tiszta jövedelmének felhasználási területe is. Míg az 1907-es törvény szerint ennek 25%-át missziói célokra kellett fordítani,<sup>46</sup> addig a lévai kánonok szerint a nyugdíj és özvegy-árva gyámintézet segélyezésére.<sup>47</sup>

Az V. törvénycikkkel kapcsolatban mindössze talán két változást említhetünk. Az első, hogy a lévai zsinat leszűkítette az egyháztagi minőségben alkalmazható fegyelmi büntetéseket.<sup>48</sup> A második, hogy míg a bíróság ítéletének helyben való kihirdetése alkalmával a feleknek addig azonnal szóbeli nyilatkozatot kellett tenniük arról, hogy kívánnak-e fellebbezni, a lévai zsinat ezt megváltoztatta oly módon, hogy a fellebbezésre vagy helyben szóbelileg, vagy 15 napon belül írásban adott lehetőséget.<sup>49</sup>

A VI. törvénycikkbe (a köznevelési és közoktatási szervezetről) szintén Léván kerülhetett bele, hogy az 1920. évi 121. sz. törvény (a Csehszlovák

---

<sup>41</sup> Uo. 49. §.

<sup>42</sup> TIREL. PF-48. III. tc. 8. §.

<sup>43</sup> Uo. 8. §.

<sup>44</sup> Uo. 12. §.

<sup>45</sup> TIREL. PF-48. IV. tc. 2. §.

<sup>46</sup> Egyházi törvények, 1907. IV. tc. 3. §.

<sup>47</sup> TIREL. PF-48. IV. tc. 3. §.

<sup>48</sup> TIREL. PF-48. V. tc. 36. §.

<sup>49</sup> Uo. 108. §.

Köztársaság alkotmánylevele<sup>50</sup>) 134. §-a, az 1920. évi 122. sz. törvény (a Csehszlovák Köztársaság nyelvtörvénye<sup>51</sup>) 5. §-a, valamint az 1907. évi XXVII. törvénycikk (a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól<sup>52</sup>) 18–19. §§-ai alapján kell az oktatási intézmény fenntartó testületének meghatároznia az intézmény oktatási nyelvét.<sup>53</sup> Valószínűleg a nem református iskolába járó református növendékek hitoktatásáról való gondoskodás is már 1923-ban aktuális és megoldandó problémaként állt az egyház előtt, amit a lévai zsinat szintén szükségesnek tarthatott törvénnyel szabályozni.<sup>54</sup> Az egyház-községek anyagi korlátai miatt a presbitériumok előszeretettel kezdtek el már az 1920-as évek elején is lemondani iskoláikról az állam javára. Ezért tehát már 1923-ban esedékessé vált törvényileg szigorúan előírni, hogy az iskolafenntartóknak kötelességük minden tőlük telhető áldozattal az óvodákat és iskolákat fenntartani.<sup>55</sup> Szintén már 1923 előtt felmerült az igény a református egyház részéről egy saját református tanítóképző intézet felállítására. A lévai zsinat törvénykönyvébe tehát bizonyosan belekerült ennek deklarálása is, továbbá az egyháznak az a joga, hogy míg saját ilyen jellegű intézményt nem tud felállítani, addig a gyülekezetek külföldi intézetekben oklevelet szerzett személyeket is alkalmazhatnak tanítókul.<sup>56</sup> Ugyanilyen szükségként jelentkezett egy saját teológia felállítása megszervezése is a református egyház számára, amely így a VI. törvénycikkbe szintén már 1923-ban belekerülhetett.<sup>57</sup>

### 3. A lévai törvénykönyv állami fogadtatása

Ha most visszagondolunk Slavik Györgynek a lévai zsinat megnyitóján mondott beszédére, melyben a kormány elvárásait mutatta be a zsinat irányában, akkor azt látjuk, hogy történtek ugyan gesztusok a törvényalkotásban a kormány tetszésének megnyerésére, azonban azok nyilvánvalóan nem voltak eléggé jelentősek és kielégítőek ahhoz, hogy a csehszlovák kormány kételyeit és bizalmatlanságát a reformátussággal szemben, amit mindig is a magyar irredentizmus melegágyának tartott, megszüntesse. Legfőképp a kért szlovák egyházmegye létre nem hozása érintette érzékenyen a kormányt.

A törvénykönyvet 1923. június 28-án terjesztették fel<sup>58</sup> a szlovenszkói teljhatalmú miniszteren keresztül a köztársasági elnökhöz. Az egyház ragaszkodott tehát ahhoz, hogy a kormány helyett a köztársasági elnöknek tulajdonítsa a „*ius supremae inspectionis*”-t. Hosszú hónapok várakozása után a válasz végül 1923 októberében érkezett meg Szlovenszkó teljhatal-

<sup>50</sup> FEDINEC CSILLA: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez, 1918-1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok. Somorja–Dunaszerdahely, 2004. (Fontes Historiae Hungarorum) 61–63. p.

<sup>51</sup> Uo. 64–66. p.

<sup>52</sup> Ezer év törvényei. Online: <http://www.1000ev.hu> – 2016. július.

<sup>53</sup> TIREL. PF-48. VI. tc. 2. §.

<sup>54</sup> Uo. 3. §.

<sup>55</sup> Uo. 9. §.

<sup>56</sup> Uo. 19., 21. §§.

<sup>57</sup> Uo. 106–116. §§.

<sup>58</sup> SZKERÉZS. Jkv., 1928. január 24–28., 95. sz.

mú miniszterétől, Jozef Kállaytól, melyben leírta, hogy visszaküldi a magyar nyelvű szöveget, mert azt nem kevesebb, mint 17 szlovák nyelvű példányban kell felterjeszteni, mégpedig nem a köztársasági elnökhöz, hanem az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztériumhoz. Levelében szóvá tette továbbá azt is, hogy a törvénykönyvben nem vették figyelembe a kormánybiztos által felvázolt szempontokat. A zsinat elnöksége, Czinke és Lukács szorult helyzetükben körlevelet fogalmaztak meg a zsinat tagjaihoz, melyben véleménynyilvánításra szólítják fel őket az ügyben. Aggályaiknak adtak kifejezést azt illetően, hogy a törvénykönyv hivatalos szövege a magyar helyett szlovák nyelvű legyen. A beérkezett vélemények alapján Kállay levelére a választ a konvent fogalmazta meg, melyet az 1790/91. évi XXVI. törvényekre hivatkozva a miniszterelnökhöz címezve ugyan, és az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztériumon keresztül, de mégiscsak újra a köztársasági elnökhöz terjesztettek fel, és amelyben újra kérik tőle a lévai zsinat törvénykönyvének jóváhagyását. Kifejtik, hogy a református egyház, mivel legnagyobb részét magyar nemzetiségű személyekből áll, élt azzal a joggal, hogy magyar nyelven tárgyaljon a zsinaton, magyar nyelven alkossa meg törvényeit, és kérik a köztársasági elnöktől, hogy azokat magyar nyelvű változatban erősítse meg.<sup>59</sup>

A törvénykönyv további sorsa a jelenleg rendelkezésre álló források alapján homályos. Valószínű, hogy állami nyomásra még 1924 folyamán mégis beterveztették a 17 darab szlovák nyelvű változatot a minisztériumhoz,<sup>60</sup> és így azokat a kormány végre kénytelen volt érdemben vizsgálat tárgyává tenni. A lefordítással persze nem hárultak el azok a kifogások, amelyek a kormány szempontjainak figyelmen kívül hagyását kérték számon az egyházon.

1924 folyamán több befolyásos személyiség is, mint például Korláth Endre nemzetgyűlési képviselő, református konventi tag, közbenjárt a kormánynál az egyházi törvények elfogadásának ügyében, és kapott is biztató ígéreteket, ezek azonban csak ígérek maradtak.<sup>61</sup> Novemberben Czinke megbízásából Patay György korábbi kormány megbízott, konventi tag és Péter Mihály zsinati jegyző jártak Prágában ebben az ügyben, és jelentésükben beszámoltak arról, hogy „a megérteni akarásnak némi jeleit” vélték felfedezni a kormány részéről. Több irányú tárgyalásaik között az egyházi törvénykönyvvel kapcsolatban abban maradtak, hogy a kormány hamarosan észrevételeivel, javaslataival együtt vissza fogja küldeni azt az elnökséghez korrigálás végett. A javaslatok és észrevételek azonban lényegbevágók lesznek, és különösen a szlovák egyházmegye szervezésére fognak vonatkozni.<sup>62</sup>

A hivatalos levél helyett azonban a kormány végül is december 29-re hívta meg az egyház képviselőit Pozsonyba, egy informális tárgyalásra. Itt aztán a kormány képviselői előterjesztették észrevételeiket és kifogásaikat a törvényekkel kapcsolatban. Amikor azonban az egyháziak kérték, hogy mindezt írásban is megkaphassák, azt ezek megtagadták. Azt kívánták,

<sup>59</sup> SzKREEK. Jkv., 1924. január 8., 15. sz.

<sup>60</sup> SzKEREZs. Jkv., 1928. január 24–28., 63. sz.

<sup>61</sup> SzKEREZs. Jkv., 1925. március 31., 7. sz.

<sup>62</sup> Péter Mihály és Dr. Patay György jelentése prágai útjuk eredményéről, 1924. november 18. – TtREL. I. 27. b. 8.

hogy a törvényeket ne a kormánynak kelljen visszaküldenie, hanem azt maga az egyház kérje vissza hivatalos úton változtatás végett.<sup>63</sup> A jelenlévő egyházi képviselők engedtek ennek a kérésnek, és ott helyben megírták a nyilatkozatot, és a törvénykönyvet visszavették.<sup>64</sup> A kormány ezekkel a mesterkedésekkel nyilván a külvilág, a külföld előtt igyekezett fedezni magát, hogy az állam demokratikus jellegének és az egyház autonómiájának látszatát megőrizhesse, és nehogy kiderüljön, milyen nyomást gyakorol a református egyházra.<sup>65</sup> Megegyeztek továbbá abban, hogy hamarosan egy az egyház és a kormány részéről is 3-3 tagból álló bizottságot fognak megalakítani, melynek feladata az lesz, hogy a törvénykönyvet szakaszról szakaszra áttanulmányozzák, és a kormány óhajait és kifogásait írásba foglalják, hogy a legközelebb összeülő zsinat teljességgel tisztában legyen azokkal.<sup>66</sup>

Az 1925. március 31-én Poprádon összeülő konvent meghallgatva Czinke beszámolóját a fent leírt eseményekről, nem értett azokkal egyet, és kimondta, hogy az 1924. december 29-ei „magánjellegű” tárgyalások határozatait, melyek a kormány és az egyház bizonyos képviselői között születtek, magára nézve nem tartja kötelező érvényűnek, és a törvénykönyv visszavételébe nem egyezik bele. Erről értesítették a szlovenszkói teljhatalmú minisztériumot, és a prágai iskolaügyi minisztériumot is.<sup>67</sup> Ezek után az egyház és a kormány közötti kapcsolatok megfagytak. Az egyházi törvényekről való mindenféle tárgyalás lehetősége megszűnt. A kormány részéről a válasz persze nem váratott magára sokáig. Stunda István, a református ügyek kormányreferense a Kassai Naplónak adott interjút, melyben illojálisnak és inkorrektnek nevezte a református egyháznak az állammal szemben való viselkedését, egyben a kormány megtorló intézkedéseit helyezte kilátásba, amennyiben a konvent nem változtat gyökeresen egyházpolitikai irányultságán.<sup>68</sup> Hamarosan egyre több lelkész kezdte elveszíteni addigi államsegélyét<sup>69</sup> a legfelsőbb közigazgatási bíróság 1923. október 6-ai állásfoglalására hivatkozva, amely alapján igen sok, addig községi illetőséggel és állampolgársággal rendelkező személytől visszamenőleg megtagadták az illetőséget.<sup>70</sup> A kormány igen tudatos módon a lelkészeket igyekezett szembefordítani a felsőbb egyházi vezetéssel, azt sugallva nekik, hogy a kongruamegvonás miatti szenvedéseikért és nélkülözéseikért előljáróik irredentizmusa és keménynyakúsága a felelős.<sup>71</sup> Nyíltan ki is jelentették, hogy az egyház vezetésének pozitív hozzáállásától teszik függővé az

<sup>63</sup> SzKREEK. Jkv., 1925. március 31., 7. sz.

<sup>64</sup> Czinke István levele Bertók Bélához, 1925. február 10. – TtREL. I. 22. a. 2.

<sup>65</sup> SzKEREZs. Jkv., 1928. január 24–28., 63. sz.

<sup>66</sup> SzKREEK. Jkv., 1925. március 31., 7. sz.

<sup>67</sup> Uo. 11. szám.

<sup>68</sup> MAGDA SÁNDOR: Az érem másik oldala. In: *Református Egyház és Iskola*, 1925. szeptember 27. 1–4. p.

<sup>69</sup> CZINKE ISTVÁN: Körlevél valamennyi esperesi és lelkési hivatalnak. In: *Református Egyház és Iskola*, 1925. november 22. 9. p.

<sup>70</sup> BOTLIK JÓZSEF: *Egestas Subcarpathica Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez Bp.*, 2000. 202. p.

<sup>71</sup> PÉTER MIHÁLY: Egy levél. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926. január 31. 4–6. p.

államsegélyek utalásának, és más egyházi sérelmeknek is a megoldását.<sup>72</sup> A nyomás oly mértékben növekedett meg Czinke István püspök és az egyetemes konvent irányába, hogy kénytelenek voltak visszakozni, és a kormánnyal való tárgyalásokat újra kezdeményezni.

Hosszú idő után az első találkozóra 1926. január 11-én került sor, amikor Szlovenszko teljhatalmú minisztere fogadta Czinkét és Lukácsot. Megállapodtak abban, hogy a kialakult feszültségért kárhozható senkit sem lehet, hiszen minden fél belátása és lelkiismerete szerint helyesen járt el. A poprádi konventi határozat visszavonását feleslegesnek nyilvánították, amivel nem javítanának a helyzeten, ugyanakkor szükségesnek látták átértelmezését. A konventi elnökség kijelentette, hogy amint megkapják a kormánytól a törvénykönyvre vonatkozó aggodalmaikat és kifogásaikat, azonnal a zsinat elé terjesztik azokat, és az alkotmányos keretek között, azok szerint fogják korrigálni a törvényeket.<sup>73</sup>

A konvent 1926. május 25-én vette tárgyalás alá a vitatott poprádi határozatot. Kimondta, hogy mivel a konvent úgy tapasztalta, hogy e határozat intencióit mind a kormány, mind az egyházi közvélemény félreértette, szükségesnek látják kijelenteni, hogy az egyetemes konventnek őszinte törekvése az egyház és az állam közötti viszony mielőbbi rendezése, és a függő ügyeknek megoldása. Egyben megbízták az elnökséget, hogy a kormánnyal való tárgyalásokat ott folytassák, ahol 1924. december 29-én azok megszakadtak.<sup>74</sup>

Ezek után a kormány végre a szlovenszko-i teljhatalmú miniszter útján tárgyalásra hívta meg az egyház képviselőit 1926. szeptember 21-re Pozsonyba.<sup>75</sup> A találkozó előtt, augusztus végén Idrányi Barna abaújtornai esperes, egyetemes nyugdíjintézeti igazgató, a nyugdíjintézeti ügyek intézésének örve alatt szintén ellátogatott a pozsonyi minisztériumba, ahol bizonyosan igyekezett kipuhatolni a kormány egyházzal való viszonyulását is. Beszámolójában leírja, hogy bizonyos sértettséget még mindig kiérzett tárgyalópartnereiből, Jozef Kállay teljhatalmú miniszterből és Ivan Markovics iskolaügyi és nemzetművelődési tanácsadóból a poprádi határozat miatt, de készek azt elfelejteni. Ugyanakkor jól megérezve az egyház sarokba szorított állapotát, kinyilvánították, hogy engesztelésképpen néhány vitás kérdésben elvárják az egyháztól az engedékenységet. Ilyen volt például az 1925 őszén elindított losonci teológia bezárása, vagy éppen a fentebb ismertetett VIII. törvénycikknek konvent általi, saját hatáskörben történt hatályba léptetése.<sup>76</sup>

A szeptember 21-ei tárgyaláson a konventi elnöki tanács megbízásából Szilassy Béla dunáninneni egyházkerületi főgondnok, Balogh Elemér dunáninneni püspök és Sörös Béla teológiai igazgató, konventi tag képviselték az egyházat. A konvent elnöksége gyengélkedésre hivatkozva kimentette magát. Ahogy korábban Idrányi jelezte, a tárgyalások igen szerteágazóak

<sup>72</sup> PÉTER MIHÁLY: Megjegyzések egy intervjura. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926. február 14. 4–9. p.

<sup>73</sup> CZINKE ISTVÁN: Tájékoztatásul. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926. január 31. 1–2. p.

<sup>74</sup> SZKREEK. Jkv., 1926. május 25., 5. sz.

<sup>75</sup> Sörös Béla levele a Presbiteri Világszövetség Kontinentális Bizottságához, 1926. augusztus 12. – TtREL. I. 22. a. 3.

<sup>76</sup> Idrányi Barna levele Bertók Bélához, 1926. augusztus 28. – TtREL. I. 22. a. 3.

voltak. A kormány elismerte ugyan, hogy a losonci lelkészképzés elindítását, mint szemináriumot, az egyháznak jogában volt a kormánynak tett előzetes bejelentés nélkül megtennie, de ennek megszüntetését követelték, ennek fejében pedig kezdeményezték, hogy az egyház mielőbbi pozitív elbírálás céljából nyújtsa be a kormánynak egy állandó teológiai főiskola felállítására vonatkozó kérvényét, melyben kérik ehhez a jogosan járó állami támogatást is. Ezt az egyházi képviselők elfogadták, ugyanakkor ragaszkodtak ahhoz, hogy a majd 40 diák érdekeinek védelmében, a losonci képzés, mint „előtanulmányok” tovább folyhasson.<sup>77</sup> Ezenkívül Sörös, mint a konventi elnöki tanács tárgyalásokkal megbízott képviselője, nyilatkozatban nyugtatta meg a kormányt afelől, hogy a VIII. törvénycikknek a konvent általi hatályba léptetése nem arra irányult, hogy egy még meg nem erősített törvénycikknek a megvalósítását elrendelje. Ellenkezőleg:

„[Ezzel] az egyház lényegét képező belső hitépítés terén, azoknak a komoly lelkipásztori, gyülekezeti és egyháztársadalmi tevékenységeknek a megindítását vagy megerősítését s egyúttal egyöntetű irányítását célozta, amelyek az egyház állandó életműködéséhez tartoznak. [...] »A VIII. törvénycikk« megjelölés gyűjtőfogalomnak tekinthető, mely alatt az egyház belső építő munkáinak különböző ágazatai együttesen nyernek rövid megnevezést.»<sup>78</sup>

Miután tehát ezeket a sérelmes kérdéseket az egyház és az állam képviselői tisztázták, sor kerülhetett a lévai zsinat törvénykönyvének tényleges megtárgyalására. Első alkalommal 1926. október 8. és 12. között került sor erre Losoncon, ahol a III. és a VI. törvénycikkek kivételével tárgyalás alá került az egész törvénykönyv. A főbb kormánykivánalmakat Sörös Bertókhhoz írt levelében foglalta össze. 1. A lelkészválasztások az aktákkal együtt a kormánynak bejelentendők, hogy vizsgálhassák, törvényesen folyt-e le. 2. Az egyház világi tisztségviselőitől megkövetelik a csehszlovák állampolgárságot. 3. A megyei és kerületi választásoknál lerövidítendő a 10 éves ciklus, mivel ez nem túl demokratikus. 4. A „hazaszeretet” kifejezés helyébe mindenhol „államszeretet” teendő. 5. Azokban az esetekben, mikor az egyház él a „ius advocatie” lehetőségével, a hatóságok kapjanak felülvizsgálati jogot. 6. A lelkészválasztások csak vasárnap történhessenek. 7. A katonai lelkészek kinevezésének joga korlátlan módon a kormányt illeti meg. 8. A lelkész az állam által is elbocsátható legyen. 9. A Kárpátaljai Református Egyházkerületre vonatkozó IX. törvénycikk 2. §, amely arról szólt, hogy a Kárpátaljai Református Egyházkerület Podkarpatska Rus autonómiájának megvalósulása esetén önálló egyetemes egyházat hozhat létre, törlendő.<sup>79</sup>

A tárgyalások folytatására 1926. október 29-től került sor Pozsonyban<sup>80</sup> november 3-ig, amikor is főleg a VI. törvénycikk revízióját ejtették meg. Ezt azért is kellett különösen nagymérvű átforgatás tárgyává tenni, mivel az iskolákra és oktatásra vonatkozó, újonnan alkotott csehszlovák

<sup>77</sup> Sörös Béla levele Bertók Bélához, 1926. október 23. – TtREL. I. 22. a. 3.

<sup>78</sup> SÖRÖS BÉLA: Nyilatkozat. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926. október 10. 9–10. p.

<sup>79</sup> Sörös Béla levele Bertók Bélához, 1926. október 23. – TtREL. I. 22. a. 3.

<sup>80</sup> Hírek. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926. november 7. 8. p.

törvények rendelkezéseivel több ponton is ellentétben állt, vagy legalábbis nem volt kompatibilis azokkal.<sup>81</sup>

Sörös, mint később, a pozsonyi zsinaton beszámolójában elmondta, a kormány részéről történő minden ellenvetést jegyzékbe foglalt, és minden jegyzékhez olyan javaslatot készített, amely a zsinat elé volt felterjeszhető. Ezeket a javaslatokat aztán a miniszterhez is benyújtotta átnézés céljából. Ekkor már egyébként Zoch Sámuel evangélikus püspök is részt vett a tárgyalásokban, mint a kormány képviselője. Az ő személye ellen a református egyház sem tiltakozott, hiszen, mint a Csehszlovákiai Evangéliumi Egyház Szövetségének elnökétől, pártfogást reméltek tőle.<sup>82</sup> Zoch püspök részvétele egyébként a későbbiekben valóban kulcsfontosságú lett, hiszen a kormányészrevételek alapján Sörös által elkészített, és a miniszterhez felterjesztett javaslatok több ponton ellenvetésekbe ütköztek a minisztériumban, és ezek az ellenvetések az egyház autonómiájára nézve igen sérelmes elvárásokat fogalmaztak meg, amelyek már-már a tárgyalások folytatását veszélyeztették. Ebben a helyzetben Zoch volt az, aki több-kevesebb sikerrel igyekezett kiegyenlíteni a nézetkülönbségeket.

1927 márciusában kezdődtek meg aztán a tárgyalások arról a kérdésről, amiről a kormány eddig szemérmesen hallgatott, pedig számára talán a legfontosabb volt: a szlovák egyházmege megalakításáról. A kormány ezt a kérdést egy külön erről szóló törvénycikkben kívánta megoldani. Kifejezésre juttatták, hogy e törvénycikk elfogadásától függ nem csak a törvénykönyv ratifikálása, hanem az egyház és állam között függőben lévő egyéb ügyeknek a pozitív kimenetele is. Elfogadásra került továbbá a tárgyalások folyamán egy a törvénycikkhez kapcsolódó rezolúció is, amely rendezte az új törvénycikk által felvetett személyi anyagi és egyházzervezeti kérdéseket.

Maga a törvénycikk, mely „az egyházmegek és egyházkerületek közgazgatási beosztásáról, a szlovák egyházmege felállításáról” címet kapta, 12 §-ból állt. Ebben az egyházkerületek a következő új neveket kapták: Északi Református Egyházkerület (Tiszáninnen), Keleti Református Egyházkerület (Kárpátalja), Nyugati Református Egyházkerület (Dunáninnen). A 4. § kimondta, hogy az egyházi törvényhozásnak két faktora van, úgymint a zsinat és a kormány, és ez utóbbi a zsinati törvényeket csak azzal a feltétellel hagyja jóvá, ha megszervezésre kerül a szlovák egyházmege. A törvénycikk ezután felsorol a felső-zempléni egyházmegeből 11, az ungi egyházmegeből pedig 14 gyülekezetet, amelyeket a szlovák egyházmegebe oszt be. Ezenkívül ez a paragrafus kimondja, hogy egy – az állam és az egyház képviselőiből álló – küldöttség száll ki minden olyan egyházközségbe, amelyben 1927. január 1. és 1928. január 1. között az I. törvénycikk 22. §-a alapján a szlovák nyelvet állapítják meg hivatalos nyelvként, vagy amelyben az adott egyházközség kinyilvánítja óhaját a szlovák egyházmegehez való csatlakozásra. A küldöttség a helyszínen egyházközségi közgyűlés keretében győződik meg a gyülekezet csatlakozási szándékáról. Kimondja a törvénycikk azt is, hogy a szlovák egyházmegeire ugyanazok a jogok és köteleességek irányadók, mint az összes többire. Szabályozták a vegyes nyelvű gyülekezetekben a nyelvhasználat kérdését is. Kimondták,

<sup>81</sup> Tárgyalások a kormánnyal. In: *Református Egyház és Iskola*, 1926. november 14. 8. p.

<sup>82</sup> SzKEREZS. Jkv., 1928. január 24–28., 63. sz.



hogy az egyházközség hivatalos nyelvétől függetlenül a nemzeti kisebbségeknek jogában áll saját nyelvű istentiszteleteket és vallásos összejöveteleket szervezni. A rezolúció leszögezte, hogy a szlovák egyházmegye felállításának a szlovák református hívek hitéletének fellendítése, és semmiképpen nem az ott élő magyar kisebbség elnemzetlenítése a célja, továbbá, hogy a közös egyházmegyei ingó és ingatlan vagyon megosztásánál a régi magyar egyházmegye az illetékes. Kimondja továbbá a törvénycikk, hogy a régi egyházmegyék alapítványai megmaradnak az ő tulajdonukban. A hitélet területén a rezolúció rendelkezik arról, hogy a magyar és a szlovák egyházmegyék kölcsönösen gondoskodhatnak arról, hogy a másik egyházmegye területén élő református nemzettársaik hitéletét missziói lelkészek által építsék.

A törvénykönyvről szóló tárgyalások ezzel az egyház és az állam között lezárultak. A teljesen átvizsgált lévai törvénykönyvet ezután 1927. március 15-én Zoch püspök és Sörös maguk vitték fel Prágába, a minisztériumba. Milan Hodza iskolaügyi és nemzetművelődési miniszter ekkor úgy nyilatkozott, hogy a maga részéről elfogadja a törvénykönyvön végzett munkálakat.<sup>83</sup> Nemsokára azonban újabb kifogásokat emelt,<sup>84</sup> sőt, a tárgyalások végső lezárására jelentkező egyházi vezetőket július elején azzal utasította el, hogy nincs miről beszélni, hiszen a törvénykönyvet az egyház visszakérte.<sup>85</sup> Ezután az egyház még több ízben próbálta újra elérni a záró tárgyalás megtartását eredménytelenül. Végül az 1927. november 22-ei konvent – megelégedve a hosszú semmittevést – elrendelte a zsinat összehívását 1928. január 24-re Pozsonyba, remélve, hogy e határozattal talán mozdulásra kényszeríthetik a kormányt.<sup>86</sup> A terv bevált, hiszen végül december 14-én összeült a közös bizottság, és az úgynevezett záró tárgyaláson újabb fontos módosításokat hajtott végre a törvénytövegen. A hosszú tárgyalássorozat jegyzőkönyvei közül sajnos egyelőre csak ez a legutolsó áll rendelkezésünkre. Ebben a kormány kívánságára az egyházi küldöttség – amelyet Czinke István, Lukács Géza, Szilassy Béla és Sörös Béla alkottak – elfogadta, hogy a püspökválasztások eredménye bejelentendő legyen a kormánynak, hogy a konventi jegyzőkönyveket szintén a kormánynak kelljen felterjeszteni, hogy segédlelkészüket nem csehszlovák állampolgárt csak ideiglenesen és csak külön miniszteri engedéllyel lehessen kinevezni, hogy a nyugdíjintézetéről szóló törvénycikket teljesen kihagyják a törvénykönyvből. Az úgynevezett X. törvénycikkre nézve a kormány még szélsőségesebb követelésekkel állt elő, amikor azt kérték, hogy képviselőiknek tetszés szerint bármely gyülekezetben, az egyház hozzájárulása nélkül lehessen egyházközségi közgyűlést összehívni a célból, hogy az a szlovák egyházmegyéhez való csatlakozásáról nyilatkozzon. A tárgyalások végleges lezárásaképpen közös bizottság egy záró határozatot fogadott el, melyben kimondták, hogy a törvénykönyv csak a kormány általi ratifikáció napján léptethető életbe,

<sup>83</sup> SÖRÖS BÉLA: Információs tárgyalások. In: *Református Egyház és Iskola*, 1927. április 3. 2–7. p.

<sup>84</sup> CZINKE ISTVÁN: Tájékoztató. In: *Református Egyház és Iskola*, 1927. augusztus 8. 13–14. p.

<sup>85</sup> Az Egyetemes Konvent ülése. In: *Református Egyház és Iskola*, 1927. november 22. 10–11. p.

<sup>86</sup> SZKREEK. Jkv., 1927. november 22., 9. sz.

addig is pedig a régi egyházi törvények maradnak érvényben.<sup>87</sup> Ezen a tanácskozáson az egyház képviselői kaptak egy kormánynyilatkozatot is, a törvények jóváhagyását ígérve.<sup>88</sup>

A kormánnyal való tárgyalások egyházi közvélemény részéről való fogadtatása eléggé ambivalens volt. Bár egyrésztől reménységgel tekintettek rá, mint olyan eszközre, amely végre megoldja az egyház nehéz helyzetét a köztársaságon belül, másrészt viszont érthető bizalmatlanságot is tápláltak sokan azzal kapcsolatban, hogy vajon nem kell-e túl nagy árat fizetni a megegyezésért. Magda Sándor, a *Református Egyház és Iskola* főszerkesztője például egyik vezércikkében üdvözli a szlovák egyházmegye felállítását, csak afeletti fájdmát fejezi ki, hogy az nem a konkrét gyülekezetektől indult ki, hanem felülről kényszerítették rájuk, és hogy a szlovák nyelvhasználat közigazgatási határai nincsenek a törvényben meghatározva. Mint mondja, az állami nyelvtörvény analógiájára az egyházi életben is az kell hogy természetes legyen, hogy bár a szlovák egyházmegyében a szlovák lesz a hivatalos nyelv, az egyházkerülettel, felsőbb egyházi hatóságokkal való érintkezésben azonban, mivel a csehszlovákiai református egyház mégiscsak magyar egyház, nekik is a magyar nyelvet kell használniuk.<sup>89</sup> Péter Mihály konventi tag, gálszécsi lelkész egyrészt osztotta Magda Sándor felvetéseit a szlovák nyelvhasználat korlátozását illetően, másrészt pedig afeletti nemtetszésének adott hangot, hogy egyáltalán nem került nyilvánosságra, hogy a X. törvénycikken kívül milyen változásokat óhajt a kormány a törvénykönyv egyéb törvénycikkeiben foganatosítani.<sup>90</sup> A titkolózást sokan mások is a szemére vetették Sörösnek, ő azonban azzal védekezett, hogy a tárgyalások természete megkívánta a diszkréciót.<sup>91</sup>

#### 4. A pozsonyi zsinat

A Kassán 1927. november 22-én összeült egyetemes konvent, mint fentebb már említettük, összehívta a zsinatot,<sup>92</sup> amelyet 1928. január 24-től január 28-ig tartottak meg Pozsonyban. Ha azt képzelnénk, hogy az állam által eleve meghatározott jellege miatt a zsinati ülések unalomba fulladtak volna, súlyosan tévednénk. Bizonyára éppen azért, mert minden zsinati tag érezte a helyzet abszurditását és a református egyház évszázados autonómiájába való súlyos beavatkozást, a zsinati ülések rendkívül feszült hangulatban teltek.

Az első ülésen Pálóczi Czinke István, szlovenszkói tiszáninneri püspök, a zsinat lelkészi elnöke tartott istentiszteletet, majd ezután Lukács Géza, szlovenszkói tiszáninneri főgondnok, a zsinat világi elnöke emelkedett szólásra. A lévai törvények sorsának és az állam-egyházközi bizottság munkájának rövid felvázolásával kezdte beszédét, melyben köszönetet mondott Hodza Milán oktatásügyi és vallásügyi miniszternek, valamint

<sup>87</sup> Lezáró tárgyalás 1927. december 14-én Prágában. – TtREL. I. 27. b. 8.

<sup>88</sup> SzKEREZs. Jkv., 1928. január 24–28., 63. szám.

<sup>89</sup> MAGDA SÁNDOR: Az egyházi törvények. In: *Református Egyház és Iskola*, 1927. április 24. 1–3. p.

<sup>90</sup> PÉTER MIHÁLY: A református egyház törvényei. In: *Református Egyház és Iskola*, 1927. május 22. 1–3. p.

<sup>91</sup> SzKEREZs. Jkv., 1928. január 24–28., 63. sz.

<sup>92</sup> Uo. 95. sz.

Zoch Sámuel evangélikus püspöknek a vegyes bizottság munkájának lehetővé tételéért. Kifejtette a zsinat előtt abbéli véleményét, hogy a közös bizottsági munka során az egyházi képviselők nem kötelezték el magukat semmire, hanem csupán az állami szempontok meghallgatását és zsinat elé tárását tartották feladatuknak. Ugyanakkor a maga részéről kéri a zsinatot az „ellentétek kiküszöbölésére.” A zsinatra váró legfőbb feladatként a VI. törvénycikknek (A köznevelési és közoktatási szervezetről) az újonnan alkotott állami törvényekhez való igazítását nevezte meg.<sup>93</sup>

Ugyanezen az ülésen napirend előtt kért szót Bertók Béla kárpátaljai püspök, aki egy speciálisan a Kárpátaljai Református Egyházkerületet érintő súlyos sérelmet kért számon Slavik Györgyön, a csehszlovák kormány jelenlévő kiküldöttjén. Bertók beszédében rámutatott, hogy bár panasza csupán a kárpátaljai ügye, mégis komoly befolyással lehet a zsinat egészére, hiszen a tét az, hogy a kárpátaljai egyházkerület képviselőinek van-e joga a zsinat alkotó tagjaiként megjelenni. Kifejtette, hogy 1923-ban annak hatására alakították meg az egyházkerületet, hogy arra őket az államhatalom nagyon szorította, mondván, hogy törvényes jogaik csak így fognak elismertetni. Azóta azonban Podkarpatska Rus kormányzata még mindig nem ismerte el a Kárpátaljai Református Egyházkerületet törvényes alakulatnak, a püspöki hivattal nem érintkeznek, a hivatalos ügyeket az esperei hivatalokon keresztül intézik. Államjogilag tehát ez az egyházkerület nem is létezik. Ha viszont nem létezik – fűzte tovább gondolatmenetét Bertók –, hogyan vehetnek részt képviselői alkotó tagokként ezen a zsinaton? Elfogadhatja-e a kormány az itt megalkotott törvénykönyvet legitimnek, ha annak megalkotásában a kormány szemében illegitim szereplők is részt vettek? Mindezek alapján a püspök felkérte Slavik Györgyöt a következő kérdések megválaszolására: elismeri-e a kormány törvényes alakulatnak a Kárpátaljai Református Egyházkerületet? Ha nem, miért nem? Ha igen, hajlandó-e vele a törvényes érintkezést azonnal felvenni és Podkarpatska Rus kormányzatával felvétetni? Hajlandó-e a kormány az 1922-1923-ban felmerült szervezkedési költségeket megtéríteni? Hajlandó-e az 1923. június 7-től, az egyházkerület teljes megalakulásától elmaradt összes közigazgatási államsegélyt folyósítani?<sup>94</sup> Mint látjuk tehát, nem mindenki volt a zsinati tagok közül olyan szelíd hangvételű és békülékeny lelkületű, mint Lukács. Voltak, akik következetesen kimondták az igazságot és szembesítették a kormányzatot saját jogtiprásaival és azoknak következményeivel.

A 2. ülésen azután elkezdődött a törvénykönyv érdemi tárgyalása az I. törvénycikkkel.<sup>95</sup> Ennek 2. paragrafusába a kormány kezdeményezésére belekerült egy zárómondat, miszerint az egyház „az érvényes állami törvények keretein belül” kormányozza és igazgatja magát.<sup>96</sup> Korláth Endre, zsinati tag ezzel kapcsolatban rámutatott arra, hogy az egész törvénykönyvben ez a beszűrés mutatja legjobban, hogy a zsinat kényszer alatt és nyomásra végzi a munkáját, tehát nem autonomikusan. Szerinte ez a félmondat a kormány részéről azt sugallja, hogy úgy, ahogy a múltban, a jö-

<sup>93</sup> Uo. 2. sz.

<sup>94</sup> Uo. 14. sz.

<sup>95</sup> Uo. 23. sz.

<sup>96</sup> TIREL. PF-48. I. tc. 2. §.

vőben sem hajlandó a református egyházi törvényeket tiszteletben tartani. Szintén erre utal az a tény, szerinte, hogy a törvényeket kánonoknak kívánták átnevezni. A zsinat tagjai végül abban találták meg nyugalmukat e kérdésben, hogy a 8. § rendelkezik arról, hogy az egyházi törvényeket csakis a zsinat változtathatja meg.<sup>97</sup> Egy másik érzékeny pont volt a zsinat számára az I. törvénycikk 136. §-ának kormány által megkívánt szövege, amely szerint az 1926-os állami kongruatörvény alapján csak azok a lelkészek részesülhetnek államsegélyben, akik az államfordulat óta belföldi középiskolában érettségiztek. Czinke és Sörös is amellet foglalt állást, hogy kérjék ezen § rezolúcióját a kormánytól, ezért ez a feltétel nem is került bele a törvénykönyvbe. Siménfalvy Árpád kárpátaljai zsinati tag, nagyszőlősi ügyvéd ugyanennek a §-nak a 2. bekezdését tartotta sérelmesnek, amely szerint nem csehszlovák állampolgár csak ideiglenesen és csak a minisztérium előzetes engedélyével választható lelkészül egy gyülekezetbe. A törvény szövegébe egy 3. bekezdést javasolt beiktatni, mely megoldást jelentett volna Czinke és Sörös aggodalmaira is, és amely kimondta volna, hogy az előző bekezdésnek nincs visszaható ereje, vagyis az államfordulat előtt már tényleges lelkészi állást betöltő személyek eo ipso csehszlovák állampolgárok. Ugyanezt a módosítást Siménfalvy később a tanítókkal kapcsolatosan is javasolta. A zsinat mindkét módosítást elfogadta.<sup>98</sup> Szintén elfogadták Siménfalvynak egy másik, bár ugyanehhez a kérdéshez tartozó, indítványát is, mely szerint a zsinat elnöksége kérje fel a kormányt arra, hogy mindazon egyházi tisztségviselőknek, akiknek az állampolgársága még nem ismertetett el, méltányosságból adományozza a csehszlovák állampolgárságot. Amennyiben pedig ez megtörténik, úgy a zsinat felhatalmazza az elnökséget, hogy automatikusan törölje a Siménfalvy által javasolt bekezdéseket az I. törvénycikk 136. és a VI. törvénycikk 18. §§-ból.<sup>99</sup>

Amint az egyeztető tárgyalások során a kormány képviselői javasolták, a zsinat a VII., a nyugdíjintézetéről szóló törvénycikket egészében kihagyni rendelte a törvénykönyvből, kimondva, hogy az 1926. évi 122. állami törvény rendelkezik a lelkészek és családtagjaik nyugellátásáról. Ugyanakkor az 1926 előtt nyugdíjba ment lelkészek, illetve hozzátartozóik ellátásának megoldásával az egyetemes konventet bízta meg, hogy Országos Gyámintézetet hozzon létre, melynek a lelkészek és önálló énekvezérek kötelezően tagjai kell hogy legyenek.<sup>100</sup>

Ugyanígy, ellenvetés nélkül fogadta el a zsinat a lévai törvényekben IX., a pozsonyi törvénykönyvben ugyanakkor VII. helyre kerülő, a Kárpátaljai Református Egyházkerület jogi státuszáról szóló törvénycikket is, kihagyva belőle az önálló egyetemes egyházzá való szerveződés lehetőségét.<sup>101</sup>

A II., a lelkészválasztásról szóló törvénycikk tárgyalásánál Tornallyay Zoltán tiszáninni világi képviselő élt módosító javaslattal a lelkészválasztás csere útján való betöltésének kérdésében. Erre ugyan lehetőséget adott már a lévai zsinat törvénykönyve is, abban azonban még az szerepelt, hogy

<sup>97</sup> SzKEREZS. Jkv., 1928. január 24–28., 25. sz.

<sup>98</sup> Uo. 31., 68., 76. pont.

<sup>99</sup> Uo. 76. pont.

<sup>100</sup> Uo. 38. sz.

<sup>101</sup> Uo. 39. sz.

az egyházmegyei elnökség vagy közgyűlés csak akkor rendelheti el a cserét, ha abba az érintett lelkészek és presbitériumok is beleegyeznek.<sup>102</sup> Tornallyay javaslata arra vonatkozott, hogy az egyházmegyei elnökség vagy közgyűlés rendelkezése legyen kötelező érvényű a lelkészekre és a presbitériumokra nézve. A zsinat a lelkészválasztás-ügyi bizottsághoz utalta a javaslatot megtárgyalásra,<sup>103</sup> majd következő ülésén törvényerőre is emelte annak javaslatát, mely szerint a cserét az egyházmegyei közgyűlés, az elnökség felterjesztésére, hivatalból elrendelheti, ezt azonban meg kell előznie egy esperes által lefolytatott egyeztetési eljárásnak. Sajnálatos, hogy ezen eljárás mikéntjéről és mivoltáról a törvény semmit nem mond. Kimondja ugyanakkor, hogy az egyházmegyei közgyűlés cseréről szóló határozatai ellen fellebbezésnek nincs helye.<sup>104</sup>

Az V., az egyházi bírászkodásról szóló törvénycikkben a fegyelmi vétségeknek és azok szigorú büntetésének kiszélesítését tartotta fontosnak a zsinat. Külön fegyelmi vétségként rendelték a 34. §-ba iktatni a simoniát, amely a pályázatok esetében a díjleveleknek egyes lelkészek általi önkéntes leszállításában öltött testet, a lelkészi állás megszerzésének reményében, más pályázó lelkészek kárára. A vétkes lelkészeket minden esetben állásuktól való megfosztással, a presbitereket pénzbüntetéssel, az egyháztagokat pedig szavazójoguktól való ideiglenes megfosztással sújtotta a törvény szigorja. Ugyanebben a §-ban Idrányi Barna javaslatára a 4. pontot kiegészítették azzal, hogy szintén fegyelmi vétséget követ el az, aki „a felsőbb egyházi hatóság vagy hatósági személy ellen nagyobb mérvű engedetlenséget vagy tiszteletlenséget tanúsít”.<sup>105</sup> A fegyelmi büntetések közé, a gyülekezeti egyházfegyelem vonatkozásában az egyháztagokkal szemben alkalmazható büntetésként, felvették a 35. §-ba az I. törvénycikk 108. §-ban az egyháztagok számára meghatározott jogoktól való megfosztás lehetőségét.<sup>106</sup>

A törvénykönyv legkényesebb pontjához, a VI., és főleg a X. törvénycikkhez – amely közben a IX. lett – 1928. január 27-én ért el a zsinat. Mint Sörös jelentéséből kiderült, azért ezek a törvénycikkek maradtak utoljára, mert a IX. törvénycikkhez még az utolsó pillanatban is érkeztek a kormány részéről módosítások, másrészt a zsinati bizottságnak ezzel a törvénycikkkel kapcsolatosan folyamatos kapcsolatot kellett fenntartania a kormánybiztossal, hogy a kormány által alkotott szövegen a legkisebb változtatást is vele egyeztesse, nehogy valami módon veszélyeztessék a törvénykönyv elfogadását. Korláth Endre erre reagálva, felszólalásában érthetetlennek nevezte, hogy milyen indokai lehetnek annak, hogy az egyház ilyen módon hozzon törvényeket. Sörös szemére vetette, hogy túlságosan jóhiszemű volt a tárgyalások során a kormánnyal szemben, holott az becsapta az egyházat, amikor 1924. december 29-én képviselői megígérték, hogy 3 hónapon belül írásban tárják kifogásaikat az egyház elé a törvénykönyvvel kapcsolatban, csak az egyház tegye meg nekik azt a szívességet, hogy önként kéri azokat vissza átdolgozás végett. Az egyház teljesítette a kérést, de az írásbeli jegy-

<sup>102</sup> Egyházi törvények, 1907. II. tc. 5. §.

<sup>103</sup> SzKEREZs. Jkv., 1928. január 24–28., 46. sz.

<sup>104</sup> Uo. 64. sz.

<sup>105</sup> Uo. 55–56. sz.

<sup>106</sup> Uo. 59. sz.

zék nem érkezett meg, ehelyett elkezdődtek a titkos informális tárgyalások. Ennek analógiájára vonja le Korláth a következtetést: a zsinat most is mindent lojálisan megszavaz, amit a kormány kér, de a kormány semmit nem fog megadni abból, amit ezért cserébe megígért. Itt nyilván a nyomorgó lelkeszek kongruájának folyósítására, állampolgárságuk rendezésére, az egyházzal való viszony konszolidálására utalt. Bertók Béla beszédében szintén csatlakozott Korláth véleményéhez. Sörös válaszában a tárgyalások történeti háttérét felvázolva, beismerte, hogy valóban jóhiszeműséggel és őszinteséggel viseltetett tárgyalópartnerei felé, de ezt ő viszonzottnak érezte a másik fél részéről. Elmondta továbbá, hogy a tárgyalások eredményét összegegyeztethetőnek tartja a református egyházi autonómiával, és hogy a tárgyalások részleteinek kitudódása, nyilvánosság elé tárása mindenképpen negatívan befolyásolta volna annak kimenetelét.<sup>107</sup>

Ezután a VI. törvénycikk részletes vitája következett. Szinte teljesen a kormánnyal való tárgyalások során megállapított formában fogadták azt el. Csupán Péter Mihály javaslatára történt egy betoldás, mely szerint az iskolák államosítása esetén az egyházközségeknek joguk van az addig iskolai célokat szolgáló bármilyen jellegű egyházi vagyont és jövedelmet megtartani, és az orgonista-kántori teendőik ellátásáról gondoskodni.<sup>108</sup>

A IX. törvénycikk tárgyalására végül a zsinat utolsó napján, 1928. január 28-án került sor. Először Péter Mihály emelkedett szólásra. Történelmi bizonyítékokat sorakoztatott fel amellet, hogy azoknak, akiket szlovák reformátusokként ismernek, a reformáció idején magyar őseik voltak. Évszázadok folyamán olvadtak bele a szlovák nemzetbe. Ezzel az érveléssel igyekezett tagadni azokat a vádakat, hogy a múltban a református egyház erőszakos magyarosításnak vetette volna alá a szlovák reformátusokat. Éppen fordítva áll a dolog – mondta Péter. Ezután a közelmúlt eseményeit vázolta fel. Miután a kormány a lévai zsinatot felkérte a szlovák egyházmege megalapítására, a zsinat úgy határozott, hogy a zsinat-presbiteri elv alapján magukat a gyülekezeteket kérdezi meg erről. A konvent bizottságot küldött ki a szlovák nyelvű egyházközségekbe, ahol közgyűlés alkalmával szavazhattak a hívek. Az eredmény az lett, hogy a nép 80%-a az eddigi keretekben való megmaradást mondta ki. A kormány tehát a szlovák egyházmege további erőltetésével a népakarattal megy szembe. A református egyház autonómiájának súlyos jogtiprása az is, mondta Péter, hogy a egyes nyelvű gyülekezetekbe kiküldendő bizottságot a törvény fele részben kormányképviselőkből rendeli felállítani. Még veszedelmesebb az a lehetőség, hogy a kormány bármely gyülekezetbe tetszése szerint kimehet szavazást tartani, még az egyház esetleges tiltakozása ellenére is. Már most elképzelhető, mondta, hogy micsoda presszió és terror fog megelőzni egy-egy ilyen kiszállást. Szintén kétségbeejtőnek találta azt a tényt, hogy a szlovák egyházmege gyülekezeteiben, még ha azokban nagyszámú magyar kisebbség él is, minden magyar szó megszűnik. Ha magyar istentiszteletet akar valaki hallani, ott kell hagynia saját templomát, amelyet ősei építettek, saját gyülekezetét, amelyet elődei alapítottak, és keresnie kell egy magyar gyülekezetet. A törvénycikkhez kapcsolt rezolúció tartalmaz ugyan némi enyhítéseket, de azokat a kormány nem engedi a törvénycikkhez csatolni. A

<sup>107</sup> Uo. 63. sz.

<sup>108</sup> Uo. 67. sz.

magyar hívőnek lesz helyben temploma, iskolája, egyháza, amelyeknek fenntartásához tartozik hozzájárulni, lesz papja és tanítója, akik fizetését szintén segítenie kell előteremteni, de semmilyen joga nem lesz saját egyházában. Ez a javaslat tehát, mondja Péter, a szlovák sovinizmus elnemzetlenítő törekvésének megtestesülése. Amennyiben a zsinat mégis megszavazza, azt csak a kormány bosszújától való félelemből fogja megtenni. A felszólalásra Sörös válaszolt azzal, hogy a szlovák egyházmegye felállítása valóban a kormány követelménye volt, de az egyházat ebben az ügyben nem nemzeti, hanem hitépítési szempontok és érdekek kell hogy vezessék.<sup>109</sup> A részletes tárgyalás során szintén Péter Mihály emelt kifogást a 4. § ellen, tudniillik hogy a gyülekezetek név szerinti besorolását a szlovák egyházmegyébe a zsinatnak nincs joga megtenni a gyülekezetek megkérdezése nélkül. Sörös ekkor jelezte, hogy a IX. törvénycikk bármilyen megváltoztatása azt fogja maga után vonni, hogy a kormány meg fogja tagadni a törvények megerősítését. Korláth Endre vezetésével a zsinati képviselők egy része név szerinti szavazást kért a 4. §-ról, melynek során 15 szavazat a kormány által megfogalmazott szöveg, 9 pedig Péter Mihály javaslata mellé esett.<sup>110</sup> Az 5. §-hoz Korláth Endre terjesztett be egy kiegészítést, miszerint a szlovák egyházmegyében élt vagy élő magyar reformátusság által tett, és annak egyházi szükségletét szolgáló egyházi alapítványok, vagyonok, alapok, ha bármely okból (magyarság kipusztulása, egyéb) eredeti rendeltetésüknek nem felelhetnek meg, a régi magyar egyházmegye missziós és eredeti rendeltetésének megfelelő alapjaihoz csatolandók. A zsinat ezt a kiegészítést elfogadta.<sup>111</sup> Szintén Korláth javaslata volt az is, hogy a törvényhez kapcsolódó rezolúciót, a kormány ellenkezése ellenére, folytatásként csatolják a IX. törvénycikkhez. A zsinat ezt is egyhangúlag elfogadta,<sup>112</sup> ugyanakkor Sörös javaslatára egy nyilatkozatot is kibocsátott ezzel kapcsolatban a kormány számára, amely szerint azzal, hogy a zsinat a rezolúciót a törvénycikkbe beemelte, nem kívánt új követelményeket támasztani a kormánnyal szemben, vagy a megbeszélte törvényszövegtől önkényesen eltérni. A rezolúció szövege a tárgyalások folyamán is a törvénycikkkel teljesen összeegyeztethetőnek fogadtatott el, és az egyházi törvényhozás célja ezzel a lépéssel csak az volt, hogy elejét vegye annak, hogy akár az emberélet bizonytalan tartama folytán, akár kormányváltások esetén, a szlovák egyházmegye létesítésekor szem előtt tartott irányelvek elsikkadjanak.<sup>113</sup>

Az utolsó, 1928. január 28-ai délutáni ülésre is maradtak izgalmak a zsinaton. Szilassy Béla dunáninneni főgondnok és Polchy István kárpátaljai helyettes-főgondnok, hivatkozva arra, hogy a IX. törvénycikkben a zsinat oly törvényeket szavazott meg, melyek az ő lelkiismeretükkel nem összeegyeztethetők, nem kívánnak tovább részt venni a zsinat munkájában.<sup>114</sup>

A tanácskozások befejezésekeppen a zsinat feliratot fogadott el a minisztertanácshoz, melyben kérték a törvénykönyv megerősítését, ugyanak-

<sup>109</sup> Uo. 77. sz.

<sup>110</sup> Uo. 79. sz.

<sup>111</sup> Uo. 81. sz.

<sup>112</sup> Uo. 82. sz.

<sup>113</sup> Uo. 83. sz.

<sup>114</sup> Uo. 91. sz.

kor kifejezték szomorúságukat is afelett, hogy nagymértékben kényszer hatása alatt kellett dolgozniuk, és egyházi autonómiájuk megvédésében több ponton kellett áldozatokat hozniuk, reménységüket fejezték ki azonban aziránt, hogy az állam és a református egyház közötti viszony mihamarabb konszolidálódik.<sup>115</sup> A lévai zsinat törvénykönyvével ellentétben egyébként a pozsonyi zsinat által elfogadott törvények több forrásból is ránk maradtak.<sup>116</sup>

### 5. A pozsonyi törvénykönyv állami fogadtatása

A pozsonyi zsinat törvénykönyvének sorsát talán még a lévai zsinat törvénykönyvéénél is nehezebb nyomon követni. Nem világos például, hogy miért csak 1928 júniusában kerültek a törvények felterjesztésre a minisztertanács elnökségéhez. A minisztertanács 1929 júliusában érkezett válaszlevelében az áll, hogy e levéllel egy 1928. június 8-ai felterjesztésre reagálnak.<sup>117</sup> A törvények benyújtásának dátuma tehát ez lehetett. A legvalószínűbb magyarázat, hogy a törvények szlovákra való lefordítása vett igénybe több mint öt hónapot.

A benyújtás után Stunda István vallásügyi referens kapta feladatul, hogy a szlovák és a magyar nyelvű verziókat összehasonlítsa, megvizsgálja egyezőségüket. Ezenkívül két másik minisztérium vizsgálta azt is, hogy a törvénysszöveg végre megfelel-e a kormány által felállított kívánalmaknak. Végül egy bizottság volt hivatva meghozni a végső döntést a törvények elfogadásáról.<sup>118</sup> Ez azonban korántsem váltotta be az egyház részéről hozzá fűzött reményeket. A fentebb már említett, több mint egy év múlva megérkező, válaszlevelben a minisztérium arról értesíti a konventet, hogy a kétféle nyelvű változatok között oly mennyiségű és minőségű fordítási eltéréseket találtak, amelynek következtében kénytelenek a törvénykönyvet új fordítás céljából visszaküldeni, tekintettel arra, hogy a törvény hivatalos, a Törvények és Rendeleték Tárába bekerülő szövege a szlovák lesz.<sup>119</sup> Slavik György, a zsinat egykori kormánybiztosa egyébként magát az egy éven át tartó késedelmet is azzal magyarázta, hogy először megpróbálták ott a minisztériumon belül a fordítási hibákat kijavítani, amikor azonban látták, hogy egyetlen mondat se állja meg a helyét, feladták, hiszen a református egyház érdeke, hogy a fordítás teljesen pontos legyen. Egyébként – írja – néhány kisebb fenntartást kivéve, a fordítás hibáin kívül semmi más akadály nem áll a törvények elfogadásának útjába.<sup>120</sup>

A kormány leiratára egyébként a konventi elnökség, amely ekkor már Balogh Elemér dunáninneri püspökből és Szilassy Béla dunáninneri fő-

<sup>115</sup> Uo. 95. sz.

<sup>116</sup> Ld. TtREL. PF-48.; ill. *Egyházi törvényeink* címmel folytatólagosan a *Református Egyház és Iskola* hasábjain 1928. júliusától szeptemberig.

<sup>117</sup> Az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium levele Szlovenszko és Podkarpatska Rus Református Egyházához, 1929. július 9. – TtREL. I. 22. a. 6.

<sup>118</sup> CSEKES BÉLA: Jegyzetek Prágából. In: *Református Egyház és Iskola*, 1928. szeptember 23. 1–3. p.

<sup>119</sup> Az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium levele Szlovenszko és Podkarpatska Rus Református Egyházához, 1929. július 9. – TtREL. I. 22. a. 6.

<sup>120</sup> Részletek Péter Mihály püspöki jelentéséből. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929. december 8. 7–9. p.



gondnokból állt, készített egy válaszlevelet, amit azonban politikai megfontolásokból soha nem küldtek el. Ebben egyrészt az állt, hogy nyilván lehetetlen olyan fordítást csinálni, amely 100 %-ban lefedi az eredeti magyar szöveget, ugyanakkor kéri, hogy a kormány jelöljön ki egy fordítót, akinek a munkáját ők maguk is megbízhatónak fogják tartani. Másrészt annak képtelenségét vázolták a kormány elé, hogy a református törvénykönyv hivatalos, azaz autentikus és hiteles szövege egy olyan nyelven íródjon, amelyiken a református egyház tagjainak, tisztségviselőinek 90%-a nem ért. Hogyan fogják akkor tudni alkalmazni azt a törvényt, amit nem is értenek? – tesz fel a kérdést. Ezért azt a kompromisszumos megoldást javasolták a kormánynak, hogy a református törvény-kánonok mindkét nyelven kerüljenek be a *Törvények és Rendeletek Tárába*.<sup>121</sup> Mint említettük, ezt a levelet sohasem küldték el a minisztériumhoz. Maga Czinke püspök egyébként idős kora és betegeskedése mellett is bevallotta azért mondott le 1929 júniusában, mert oly mély csalódást okozott neki Slavik György levele, amit már nem volt képes feldolgozni.<sup>122</sup> Ha tehát a fent említett konventi levél nem is jutott el soha a minisztériumhoz, az abban foglaltak, bizonyára tárgyalásos úton, nagyon is eljuthattak, hiszen 1930 áprilisában Balogh Elemér már arról számol be a konventnek, hogy Dérer miniszter kijelölte a fordítót bizonyos Pechácek személyében, aki már hozzá is kezdett a munkához.<sup>123</sup>

A hónapok azonban teltek, és közben a nagy bizonytalanságban egy nem várt helyről jött támogatás. Történt ugyanis, hogy egy ungi peres ügyben a konventi bíróság határozata ellenére a vétkesnek kimondott fél nem volt hajlandó kifizetni a rá kimért büntetést, ezért az egyházmegye az 1907-es törvénykönyv I. törvénycikk 5. §-a alapján annak behajtását kérvényezte a szolgabírói és zsupáni hivataltól. Ezek azonban megtagadták az intézkedést, mondván, hogy az 1907-es egyházi törvények az új államalakulat keretei között már nincsenek érvényben, és nem köteleességük a behajtást foganatosítani. Sutka István egyházmegyei ügyész e határozatok ellen fellebbezett a legfelsőbb közigazgatási bírósághoz, amely pedig a 7823/30-as számú határozatával 1930. május 10-én az egyházmegyének adott igazat. Kimondta, hogy a fentebb már idézett 1918. október 28-án kelt 11. számú törvény 2. szakasza alapján a református egyház, éppúgy, mint annak idején a történelmi Magyarországon, Csehszlovákiában is bevett egyház, amely mindaddig az 1907-es törvények alapján áll, míg az új törvényeit az állam el nem ismeri. Kivételt képeznek ugyan ez alól az 1907-es törvénynek azok a rendelkezései, amelyek az új állam létevel és a megváltozott államviszonyokkal ellenkeznek.<sup>124</sup> Ez a precedens sok egyházi szereplőnek jelentett legalábbis részbeni megnyugvást, és az egyház számára egy viszonylagos jogbiztonságot. A helyzet azonban csalóka volt, és tudták ezt a felelősen gondolkodó egyházi elöljárók is, hiszen nyilvánvaló volt, hogy az 1907 óta nagymértékben megváltozott állami törvényi környezettel a régi, majd 30

<sup>121</sup> Részletek Péter Mihály püspöki jelentéséből. In: *Református Egyház és Iskola*, 1929. december 15. 3–6. p.

<sup>122</sup> Czinke István levele Magda Sándorhoz, 1929. június 25. – TiREL. PF-8.

<sup>123</sup> Az Egyetemes Konvent. In: *Református Egyház és Iskola*, 1930. április 13. 4–7. p.

<sup>124</sup> SUTKA ISTVÁN: Fontos közigazgatási bírósági döntés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1930. július 6. 1–2. p.

éves egyházi törvénykönyv több helyen inkompatibilis és használhatatlan. Leginkább az iskolaügyi és a nyugdíjügyi törvénycikkekre volt ez igaz. Ezenkívül azonban voltak olyan törvénycikkek is, amelyekben pedig maga az egyház óhajtotta minél hamarabb a változásokat. Ilyen volt például a VIII. törvénycikk, vagy az egyházi bírászkodásról szóló V. törvénycikk. Ez a megoldás tehát sokakat nem nyugtatott meg teljesen.

A fordítás munkáját Pechácek 1930 szeptemberére fejezte be. Ivan Dérer miniszter volt olyan előzékeny, hogy a nemzetművelődési minisztérium költségvetéséből fizette ki érte a munkadíjat. Most már az egyházon volt a sor, hogy a fordítást vizsgálat tárgyává tegye. A konvent egy bizottságot küldött ki erre a munkára. Tagjai voltak: Péter Mihály tiszáninzeni püspök, Kovács László konventi ügyész, Löcherer Tamás és Pap József konventi ügyvivő. A fordítás leellenőrzése után a még mindig felmerülő vitás kérdésekről való tárgyalással a konvent Szilassy Béla világi elnököt és Sörös Bélát bízta meg.<sup>125</sup> Egyelőre sajnos sem a fordítás megvizsgálásának, sem Sörös és Szilassy újabb tárgyalásainak eredményeiről nem tudunk semmi közelebbit. Annyi bizonyos, hogy a fordítást viszonylag hamar elfogadta a bizottság hitelesnek, és 1931 februárjában már megkezdődtek az egyeztető tárgyalások.<sup>126</sup> Ezek aztán úgy tűnik, évekig elhúzódtak, mivel Szilassy csak 1933 júliusában tájékoztatja arról az egyházi közvéleményt, hogy a konvent elfogadta a kormánnyal való tárgyalások eredményét, melyek, mint mondta, nagyrészt stiláris természetű változásokat jelentettek a törvényszövegben, és így most már újra hivatalosan felterjesztik azt elfogadásra.<sup>127</sup> Eddig a pontig azonban valóban hosszú volt az út. Az 1931. évi tavaszi konvent már bizonyos reménykedéssel állapította meg, hogy a mutatkozó jelek szerint az egyházi törvények rövid időn belül megerősítést nyernek.<sup>128</sup> Ez a félmondat lett aztán talán a legjellemzőbb szereplőjévé az elkövetkező 3-4 év konventi és egyházkerületi jelentéseinek. Hol a VI. törvénycikk revideálására,<sup>129</sup> hol további „függő kérdésekre”<sup>130</sup> hivatkozva, a törvények állam általi ratifikációja mindig csak „a küszöbön állt”.<sup>131</sup>

A törvények már-már tragikomikus kálváriája azonban a tárgyalások lezárása és a konventi elfogadó határozat után sem ért véget. Kítűnt ugyanis, hogy a felterjesztéshez elengedhetetlenül szükséges egyetlen magyar nyelvű példány a minisztériumban van, ők azonban azt semmi módon nem voltak hajlandóak az egyház rendelkezésére bocsátani. Hirtelen ily becses lett számukra a magyar szöveg. Így az egyház képviselőinek a szlovák verzióból kellett azt nagyrészt visszafordítani, másrészt pedig a különböző

<sup>125</sup> A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Egyház Konventje Állandó Bizottságának jegyzőkönyve, 1930. szeptember 30., 3. sz.

<sup>126</sup> SZILASSY BÉLA: Megnyitó beszéd. In: *Református Egyház és Iskola*, 1931. március 22. 1–2. p.

<sup>127</sup> Uő: Egyházi törvényeink ügye. In: *Református Egyház és iskola*, 1933. július 23. 1. p.

<sup>128</sup> SzKREEK. Jkv., 1931. március 18., 50. sz.

<sup>129</sup> SZILASSY BÉLA: Elnöki megnyitó beszéd. In: *Református Egyház és Iskola*, 1931. december 20. 1–2. p.

<sup>130</sup> PÉTER MIHÁLY: Püspöki jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1932. október 16. 2–5. p.

<sup>131</sup> Az Egyetemes Konvent. In: *Református Egyház és Iskola*, 1933. április 9. 4–5. p.

jegyzetkből rekonstruálni.<sup>132</sup> Újabb aljas húzása volt ez a csehszlovák kormánynak a magyar református egyházzal szemben, hiszen ezzel elérték, hogy, ha kimondatlanul is, de mégiscsak a szlovák legyen a hiteles, autentikus szöveg, amelyből gyakorlatilag a magyar verziót csak lefordították. Az így elkészült szlovák és magyar törvénykánont végül 1934. augusztus 29-én küldték fel Prágába jóváhagyásra.<sup>133</sup> A már-már unalomig ismert frázis azonban, miszerint az egyházi törvények közeli megerősítés előtt állnak, ezután sem tűnik el az egyház hivatalos jelentéseiből. Balogh Elemér konventi elnök jelentésében a szlovenszkói „skolsky referat” (iskolaügyi osztály) és az iskolai és népművelődési minisztérium közötti valamiféle elvi ellentétben állapítja meg a késedelem okát.<sup>134</sup> Részleteket sajnos erről sem tudunk.

Egy apró reménysugár tűnik fel a kilátástalanságban akkor, amikor Kozák és Devecka csehszlovák parlamenti képviselők a parlament kulturális bizottságának ülésén 1935 decemberében szóvá tették a református egyház kánonjainak ügyét. Bár felrötták az egyháznak, hogy még mindig nem rendezte a „nyelvi kérdést” – értendő ezalatt a szlovák egyházmegeye alapítása –, és hogy ragaszkodik az önálló református teológiához, ahelyett, hogy elfogadná a kormány által felkínált, a szlovák evangélikusokkal közös, pozsonyi teológiai fakultás lehetőségét, mégis sürgették a törvények ratifikálását. Ez az eset aztán sok egyházi személyiségben újra hiú reményeket ébresztett,<sup>135</sup> eredménye azonban semmi nem volt. Balogh Elemér még az 1937. áprilisi, utolsó ismert egyetemes konventi gyűlés alkalmával is, a témában megszokott szűkszavúsággal, csak ennyit közölt erről: „Azok [az egyházi törvények] a pozsonyi iskolai referátusról felkerültek a prágai központi hivatalokba.”<sup>136</sup>

### Befejezés

A lévai és pozsonyi zsinatok által alkotott törvények tehát ily módon soha nem léptek érvénybe. Soha nem tölthették be azt a nemes és nagy feladatot, amit alkotóik nekik szántak. 1938 novemberében az I. bécsi döntés, majd 1939 tavaszán a magyar-szlovák kis háború következtében Kárpátalja és a Felvidék nagy része visszatért Magyarországhoz. Az egyházkerületek így megszűntek, az itteni gyülekezetekre újra a Magyarországi Református Egyház Zsinata által elfogadott, és a magyar állam által hitelesített törvények lettek érvényesek. Mindezek alapján azt mondhatnánk: ugyan mi értelme és mi jelentősége volt ennek az egész sziszifuszi munkának, amit a felvidéki és kárpátaljai zsinati atyák végeztek? E két zsinat az egyháztörténelem talán leghaszontalanabb és legmeddőbb törvényalkotó munkája volt. Ezzel kapcsolatban azonban két fontos szempontra hadd hívjam fel a

<sup>132</sup> SZILASSY BÉLA: Megnyitó beszéd. In: *Református Egyház és Iskola*, 1933. december 24. 2–4. p.

<sup>133</sup> MAGDA SÁNDOR: Püspöki jelentés. In: *Református Egyház és Iskola*, 1934. november 4. 3–4. p.

<sup>134</sup> SZKREEK. Jkv., 1935. május 23., 2. sz.

<sup>135</sup> VARGA ISTVÁN: Új hangok a prágai parlamentben. In: *Református Egyház és Iskola*, 1935. december 14. 1–3. p.; SZILASSY BÉLA: Megnyitó beszéd. In: *Református Egyház és Iskola*, 1935. december 7. 1–2. p.

<sup>136</sup> SZKREEK. Jkv., 1937. április 14., 11. sz.

figyelmet. Egyrészt nem az egyházi tényezőkön múltott e két törvénykönyv érvényre jutásának megakadályozása. Igenis tisztelnünk és becsülnünk kell és lehet azt a bizony sokszor emberfeletti erőfeszítést és kitartó hűséget, felelősségérzetet, amit ezek a személyek a református egyház rájuk bízott darabja és Isten országa építése érdekében tanúsítottak. Egyben tisztelet és megbecsülés illeti őket a csehszlovák kormány elnemzetlenítő politikája közepette is mindvégig a legszilárdabban végzett nemzetmegtartó munkásságukért, amit a zsinati munkálatok során is elsődleges szempontként kezeltek. Másrészt e két zsinat és ezeknek elő- valamint utóélete, az egyház jogaiért és autonómiájáért folytatott harc, ha magukban véve valóban nem is érték el a beteljesedést, mégis központi szerepet játszottak a magyar református egyház megmaradásában, sőt megerősödésében, fejlődésében a kisebbségi-, a hatalom által tudatosan elnyomott és semmibe vett állapot közepette.